

Марія Белкіна

Дослідження думок фермерів України щодо екологічної політики ЄС

Вода і Біорізноманіття

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ПОЛІТИКИ

KONRAD
ADENAUER
STIFTUNG

екодія
ecoaction.org.ua

Марія Белкіна

Керівниця відділу сільського господарства, ГО «Екодія»

ДОСЛІДЖЕННЯ ДУМОК ФЕРМЕРІВ УКРАЇНИ ЩОДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

ВОДА І БІОРІЗНОМАНІТТЯ

Рецензування:

Любов Акуленко

Виконавча директорка
Українського центру європейської політики,
кандидатка наук з державного управління

Дмитро Науменко

Старший аналітик
Українського центру
європейської політики

Яніна Басиста

Експертка з циркулярної економіки
та управління відходами,
ГО «Екосмарт»

Анна Даниляк

Фахівчиня відділу
сільського господарства,
ГО «Екодія»

Ірина Казакова

Фахівчиня відділу
сільського господарства,
ГО «Екодія»

Богдан Кученко

Фахівець зі збереження
екосистем,
ГО «Екодія»

Редакторка:

Надія Тисячна

Комунікаційна менеджерка, УЦЄП

Графічний дизайн:

Олександр Іванов

SMM менеджер, УЦЄП

Це дослідження підготовлено Українським центром європейської політики за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні (Київ). Інформація та погляди, викладені в цьому дослідженні, належать авторам і не обов'язково відображають точку зору Фонду Конрада Аденауера. За всі помилки, що містяться в цьому дослідженні, відповідальність несуть виключно автори. Крім того, це дослідження не відображає позицію їхніх установ.

Усі частини цієї публікації захищені авторським правом.

Зміст

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	4
1. ВСТУП	5
2. ОСНОВНІ ВИМОГИ У НАПРЯМКУ «ВОДА»	6
2.1. Водна Рамкова Директива	6
2.2. Нітратна Директива	9
3. ОСНОВНІ ВИМОГИ У НАПРЯМКУ «БІОРІЗНОМАНІТТЯ»	14
4. МАПУВАННЯ ПОТЕНЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЇХНЬОГО ВПРОВАДЖЕННЯ КОМПАНІЯМИ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО СЕКТОРУ	19
5. МЕТОДОЛОГІЯ ОПИТУВАННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕНІ ДАНІ З ІНТЕРВ'Ю З ФЕРМЕРАМИ ЩОДО ВИКЛИКІВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО КУРСУ ЗА НАПРЯМКАМИ «ВОДА» ТА «БІОРІЗНОМАНІТТЯ»	21
5.1. Загальна характеристика та методологія	21
5.2. Думки фермерів щодо викликів та можливостей у напрямку «Вода»	25
5.2.1. Водна Рамкова Директива	25
Спеціальне водокористування	25
Управління стічними водами	26
Ресурси та підтримка, яку потребують фермери	26
5.2.2. Нітратна Директива	27
Управління добривами	27
Облаштування гноєсховищ	30
Наближеність до водних об'єктів	32
Управління схилами	32
Ресурси та підтримка, яку потребують фермери	33
5.3. Думки фермерів щодо викликів та можливостей у напрямку «Біорізноманіття»	35
Ресурси та підтримка, яку потребують фермери/-ки	36
6. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	39
ДОДАТКИ	44

Список скорочень

ВРД — Водна Рамкова Директива

САП — Спільна аграрна політика

ВКУ — Водний кодекс України

ОВД — оцінка впливу на довкілля

НДТМ — найкращі доступні технології
і методи керування

SMR — законодавчі вимоги до управління
(eng. Statutory Management Requirements)

GAEC — стандарти щодо належного
сільськогосподарського та довкіллевого
стану землі (eng. Standards for good agricultural
and environmental condition of land)

У межах реалізації Спільної аграрної політики ЄС важливою частиною для забезпечення досягнення довкіллевих та кліматичних цілей є частина щодо обумовленості (Conditionality). Відповідно до Регламенту ЄС № 2021/2115, вказано, що:

«Обумовленість має на меті сприяти розвитку сталого сільського господарства шляхом підвищення обізнаності бенефіціарів про необхідність дотримання цих базових стандартів. Вона також має на меті зробити Спільну аграрну політику (САП) більш сумісною з очікуваннями суспільства шляхом підвищення узгодженості САП з цілями у сфері довкілля, громадського здоров'я, фітосанітарії та добробуту тварин.

Обумовленість має бути невід'ємною частиною екологічної архітектури Спільної аграрної політики як частина базових вимог для більш амбітних зобов'язань у сфері довкілля та клімату і має застосовуватися в повному обсязі на всій території ЄС. Держави-члени повинні забезпечити застосування пропорційних, ефективних і стримуючих санкцій відповідно до Регламенту (ЄС) 2021/2116 до фермерів та інших бенефіціарів, які не дотримуються цих вимог».¹

Зокрема, у межах обумовленості виділяють законодавчі/статутні вимоги до управління (eng. Statutory Management Requirements, SMR) та стандарти належного сільськогосподарського та довкіллевого стану землі (eng. Standards for good agricultural and environmental condition of land, GAEC).

¹ Regulation - 2021/2115 - EN - EUR-Lex (13) 'beneficiary' in relation to the types of intervention for rural development referred to in Article 69 means: (a) a public or private law body, an entity with or without legal personality, a natural person or a group of natural or legal persons responsible for initiating or both initiating and implementing operations;

(b) in the context of State aid schemes, the undertaking which receives the aid; L 435/24 EN Official Journal of the European Union 6.12.2021

(c) in the context of financial instruments, the body that implements the holding fund or, where there is no holding fund structure, the body that implements the specific fund or, where the managing authority referred to in Article 123 ('the managing authority') manages the financial instrument, the managing authority;

(SMR) - це вимоги, що застосовуються до усіх фермерів, незалежно від того, чи отримують вони підтримку в рамках САП ЄС².

Стандарти щодо належного сільськогосподарського та довкіллевого стану землі (GAEC) - це вимоги, що застосовуються лише до фермерів, які отримують фінансову підтримку в рамках САП ЄС.

У межах аналізу ми сфокусувались на питаннях, що покриваються законодавчими вимогами до управління, а саме:

1. Зобов'язання та вимоги у напрямку «Вода»:

- SMR 1: Директива 2000/60/ЄС від 23 жовтня 2000 року Європейського Парламенту та Ради про встановлення рамок заходів Співтовариства в галузі водної політики
- SMR 2: Директива Ради 91/676/ЄЕС від 12 грудня 1991 року про захист вод від забруднення нітратами з сільськогосподарських джерел

2. Зобов'язання та вимоги у напрямку «Біорізноманіття»:

- SMR 3: Директива 2009/147/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 30 листопада 2009 року про збереження диких птахів
- SMR 4: Директива Ради 92/43/ЄЕС від 21 травня 1992 року про збереження природних середовищ існування та дикої флори і фауни.

² [Conditionality - European Commission](#)

Основні вимоги у напрямку «Вода»

2

2.1. Водна Рамкова Директива

SMR 1:

Директива 2000/60/ЄС від 23 жовтня 2000 року Європейського Парламенту та Ради про встановлення рамок заходів Співтовариства в галузі водної політики

- Стаття 11(3), пункт (е) та пункт (h), щодо обов'язкових вимог до контролю дифузних джерел забруднення фосфатами

Водна Рамкова Директива (далі - ВРД) є базовим комплексним документом, що запроваджує басейновий принцип управління водними ресурсами. Головна його мета полягає у запобіганні подальшому погіршенню стану водних ресурсів, покращення їх стану, а також сприяє сталому водокористуванню у різних секторах. Тому зв'язок із сільським господарством є очевидний.

Важливими для розуміння цілей ВРД є положення Статті 4 («Екологічні цілі»), де визначено, що «з метою забезпечення виконання програм заходів, зазначених у планах управління річковими басейнами [...] держави-члени повинні імплементувати заходи [...] з метою поступового зниження рівня забруднення пріоритетними речовинами та усунення або поетапного припинення викидів, скидів та витоків пріоритетних небезпечних речовин».

Відповідно до Обумовленості визначеної у Додатку II Регламенту ЄС № 2021/2115 у межах Спільної аграрної політики виділено конкретний фокус на Статтю 11 та деякі її підпункти, а також більш специфічно з фокусом на дифузні джерела³ та запобігання забруднення фосфатами:

Стаття 11. Програма заходів⁴:

[...]

3. «Базові інструменти» - це мінімальні вимоги, що необхідно дотримуватися, до яких належать:

(е) засоби контролю забору прісної води з поверхневих та підземних джерел, а також збір прісної поверхневої води у водоймищах, включно з реєстром або реєстрами забору води та вимогою щодо попереднього отримання дозволу на забір та збирання. Такі засоби контролю необхідно періодично переглядати та, якщо необхідно, оновлювати. Держави-члени можуть вилучати з таких засобів контролю забір або збирання у водоймищах, які не мають істотного впливу на стан вод.

...

(h) для дифузних джерел, здатних спричиняти забруднення, інструменти для запобігання потраплянню забруднюючих речовин або контролю над ним. Такі засоби контролю можуть набувати вигляду вимоги щодо попереднього регулювання,

3) Специфіка дифузного забруднення пов'язано з тим, воно надходить переважно не з однієї точки (труби), а у результаті внесення хімічних речовин (наприклад, гною) на площину (грунт).

4) [Директива Європейського Парламенту та Ради від 23.10.2000 № 2000/60/ЄС](#)

як-от заборони щодо потрапляння забруднюючих речовин у воду, щодо попереднього отримання дозволу, або реєстрації на основі загальних зобов'язальних правил, якщо така вимога не передбачена законодавством Співтовариства інакше. Такі засоби контролю необхідно періодично переглядати та, якщо необхідно, оновлювати; [...].

Під час спілкування з профільними експертами, які залучені до впровадження даної Директиви, можна підсумувати, що положення, окреслені вище, вже наявні у законодавстві, зокрема у межах Водного кодексу України (ВКУ).

Зокрема, **п. (е), ч. 3, ст. 11** відображений в національному законодавстві через інструмент спеціального водокористування (спецводокористування). Відповідно до ст. 48 ВКУ, спеціальне водокористування - це забір води з водних об'єктів із застосуванням споруд або технічних пристроїв, використання води та скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти, включаючи забір води та скидання забруднюючих речовин із зворотними водами із застосуванням каналів. Частина 2 ст. 48 окреслює, що **спецводокористування здійснюється юридичними і фізичними особами насамперед для задоволення** питних потреб населення, а також для господарсько-побутових, лікувальних, оздоровчих, сільськогосподарських, промислових, транспортних, енергетичних, рибогосподарських (у тому числі для цілей аквакультури) та інших державних і громадських потреб. Додатково, такий вид водокористування здійснюється на основі дозволу на спеціальне водокористування (ст. 49 ВКУ), що видається територіальними органами Держводагентства (ДАВР).

Водночас, питання наскільки дана вимога виконується фермерами залишається актуальним і чи усі суб'єкти господарювання мають у наявності дозвіл на спецводокористування та якщо мають, чи дотримуються його.

Щодо **п. (h), ч. 3, ст. 11**, то ситуація є складнішою і це пов'язано зі специфікою пункту, адже стосується дифузних джерел. У національному законодавстві є декілька визначень «дифузних джерел»:

- джерела потенційного надходження забруднюючих і біогенних речовин до водного об'єкта шляхом їх змиву з водозбірної площі⁵;
- малі або розсіяні джерела викидів, у тому числі пересувні джерела, з яких може здійснюватися викид забруднювачів в атмосферне повітря, води або землю, які сукупно мають суттєвий вплив на довкілля та для яких недоцільно складати та подавати звітність щодо джерела⁶.

Тобто, це джерела, які доволі складно контролювати і встановлювати конкретні інструменти для запобігання забрудненню. Відповідно до ВКУ, є загальні статті, які визначають, що:

- сільськогосподарські, лісгосподарські підприємства, селянські (фермерські) господарства та громадяни зобов'язані дотримуватися встановлених правил зберігання, транспортування та використання добрив, хімічних засобів захисту рослин та інших токсичних препаратів і речовин (ст. 103 ВКУ).
- підприємства, установи і організації, діяльність яких може негативно впливати на стан підземних вод, особливо ті, які експлуатують накопичувачі промислових, побутових і сільськогосподарських стоків чи відходів, повинні здійснювати заходи щодо попередження забруднення підземних вод, а також обладнувати локальні мережі спостережувальних свердловин для контролю за якісним станом цих вод (ст. 105 ВКУ).

5) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/336-2017-%D0%BF/ed20170518#n14>

6) Про Національний реєстр вики... І від 20.09.2022 № 2614-ІХ

Ці положення, які вже давно усталені у національному законодавстві, але наскільки вони впроваджуються на практиці, щоб відповідати вимогам, залишається актуальним, як і з попереднім пунктом.

Додатковим інструментом є впровадження довідки про дифузні джерела, що регулюється у межах ЗУ «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів» (№2614-ІХ від 20.09.2022). Ця довідка містить дані, необхідні для визначення обсягу викидів, що здійснюються дифузними джерелами, у звітному році. Положення цього Закону поширюється не на усіх аграрних виробників, а на об'єкти, на яких провадяться такі види діяльності⁷:

- видалення або утилізація туш тварин або відходів тваринництва (з продуктивністю переробки 10 тонн на добу)
- інтенсивне вирощування птахів або свиней (40 000 місць для птахівництва; 2 000 місць для вирощування свиней (30 кг); 750 місць для свиноматок)
- продукти тваринництва та рослинництва з сектору виробництва харчових продуктів та напоїв.
- експлуатація скотобоєнь з продуктивністю 50 тонн туш на добу;
- оброблення та перероблення, крім пакування, таких видів сировини (попередньо обробленої або необробленої, призначеної для виробництва харчових продуктів або корму з):
 - сировини тваринного походження (крім молока) з продуктивністю 75 тонн готової продукції на добу;
 - сировини рослинного походження з продуктивністю 300 тонн готової продукції на добу (середнє квартальне значення);
 - оброблення та перероблення молока за умови прийому 200 тонн молока на добу (середнє значення за рік).

Втім, якщо передивитися відповідний реєстр⁸, то дані по викидах в атмосферне повітря фіксуються, але дані про надходження забруднюючих речовин у воду або землю рідко, що свідчить про те, що підприємства або не перевищують порогові обсяги викидів, або загалом вони цей вплив не відслідковують та даних немає.

Повертаючись до Водної Рамкової Директиви, важливими її положеннями, які можуть стосуватися фермерів є Стаття 9 («Відшкодування витрат на водні послуги»). Відповідно до цієї статті, держава мусить забезпечити, що:

- водно-цінова політика надає достатні стимули для користувачів ефективно використовувати водні ресурси та сприяє досягненню цілей Директиви,
- відповідний внесок різних видів водокористування, розподілених щонайменше на промислове, сільськогосподарське водокористування та водокористування у домогосподарствах, у відшкодування витрат на водні послуги та з урахуванням принципу відповідальності забруднювача (принцип «забруднювач платить»).

Тому подальше реформування даної сфери може вплинути на аграрний сектор відповідно до впливу, який він має на водне середовище.

Підсумовуючи Водну Рамкову Директиву та відповідні вимоги, можемо сказати, що переважно положення відповідних статей відображені у національному законодавстві. Втім питанням залишається наскільки дані вимоги виконуються безпосередньо підприємствами та фермерами.

7) Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів... І від 20.09.2022 № 2614-ІХ

8) Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів І ЕкоСистема

2.2. Нітратна Директива

SMR 2:

Директива Ради 91/676/ЄЕС від 12 грудня 1991 року про захист вод від забруднення нітратами з сільськогосподарських джерел

- Статті 4 і 5

Нітратна Директива є частиною Водної Рамкової Директиви, адже питання стосується запобігання забрудненню вод від дифузних джерел сільськогосподарської діяльності. Тому якщо ВРД охоплювала ширше коло секторів, які можуть мати вплив на стан водного середовища, то Нітратна Директива фокусується на сільському господарстві й нітратах, які від нього походять, зокрема використання та зберігання мінеральних та органічних добрив, управління земельними ресурсами тощо.

Відповідно до обумовленості SMR 2 визначеної у Додатку II Регламенту ЄС № 2021/2115 у межах Спільної аграрної політики виділено такі конкретні вимоги Нітратної Директиви до фермерів:

Стаття 4

1. З метою забезпечення для всіх вод загального рівня захисту від забруднення держави [...] мають:

- розробити кодекс або кодекси належної сільськогосподарської практики для застосування фермерами на добровільній основі, і які мають містити положення принаймні стосовно пунктів, вказаних у Додатку II А; [...].
- за необхідності розробити програму, включаючи надання підготовки та інформації фермерам, для сприяння застосування кодексу (кодексів) належної сільськогосподарської практики.

Розглянемо більш детально, які конкретні положення з Додатку II мають на увазі:

Частина А:

- періоди, протягом яких внесення добрива в ґрунт є небажаним;
- внесення добрива в ґрунт, розташований на крутих схилах;
- внесення добрива у перезволожений, підтоплений, затоплений, замерзлий чи вкритий снігом ґрунт;
- умови внесення в ґрунт добрива поблизу водних об'єктів;
- місткість та будівництво резервуарів для зберігання гною, включаючи заходи для запобігання забрудненню води від стоку та вимивання в підземні та поверхневі води рідин, які містять гній та стоки від зберігання рослинних матеріалів, наприклад, силосу;

- процедури внесення в ґрунт, включаючи норму та рівномірність внесення, мінерального добрива та гною, які підтримуватимуть вихід поживних речовин у воду на прийнятному рівні.

В. Держави-члени можуть також включати до свого кодексу (кодексів) належних сільськогосподарських практик такі пункти:

- управління використанням земель, включаючи сівозміни, їх оптимальне співвідношення та підтримання якості ґрунту;
- підтримання мінімального рослинного покриву впродовж (дошових) періодів;
- розробку планів внесення добрив для кожної ферми окремо та ведення обліку їх використання;
- запобігання забрудненню води на зрошуваних територіях.

Стаття 5

4. Програми дій мають бути реалізовані протягом чотирьох років з моменту їх розробки та мають складатися з таких **обов'язкових заходів**:

(а) заходи, наведені в додатку III;

(б) заходи, передбачені державами-членами в кодексі (кодексах) належної сільськогосподарської практики, встановлених згідно зі статтею 4, за винятком тих, що були замінені заходами, передбаченими у Додатку III.

Додаток III визначає правила для розроблення Програми дій щодо:

- періодів, в які внесення в ґрунт певних типів добрива заборонено;
- місткість резервуарів для зберігання гною; ця місткість має перевищувати необхідну для зберігання протягом всього найдовшого періоду, під час якого внесення його в ґрунт у вразливих зонах забороняється, крім випадків, коли компетентному органу може бути продемонстрована наявність можливості утилізації будь-якої кількості гною, що перевищує фактичну місткість зберігання, безпечним для довкілля способом;
- обмеження внесення в ґрунт добрив, що відповідає належній сільськогосподарській практиці та враховує характеристики конкретної вразливої зони, зокрема:
 - характеристики ґрунту, тип ґрунту та ухил;
- кліматичні умови, кількість атмосферних опадів та зрошення;
- землекористування та сільськогосподарські практики, включаючи системи сівозмін;
- і базуватися на балансі між:
 - (i) прогнозованою потребою сільськогосподарських культур в азоті, та (ii) постачанням азоту рослинам з ґрунту та від внесених добрив, виходячи з:
- кількість азоту, присутнього в ґрунті на момент, коли культура починає використовувати його у значній мірі (нереалізована кількість наприкінці зими),
- постачання азоту через наявну мінералізацію резервів органічного азоту в ґрунті,
- надходження сполук азоту з гною,
- надходження сполук азоту з мінеральних та інших добрив.

Додатковою вимогою до фермерів у межах статті є встановлення ліміту на внесення органічних добрив, зокрема:

[...]

Норми внесення органічних добрив та дози внесення органічних добрив залежно від гранулометричного складу ґрунту слід установлювати з урахуванням вмісту в них

загального азоту, залежно від ґрунтових умов та погодних особливостей, сівозмін, внесених мінеральних добрив, але не перевищувати 170 кг нітрогену на гектар на рік⁹.

Вище окреслені загальні вимоги для фермерів можуть вплинути на звичні методи ведення сільськогосподарської діяльності.

9) Визначена кількість на гектар - це кількість гною, яка містить 170 кілограм азоту. Проте:

(а) для програми дій на перші чотири роки держави-члени можуть дозволити внесення кількості гною, яка містить до 210 кілограм азоту на гектар; [...]

Втім, дані вимоги конкретизуються на рівні національного законодавства відповідно до специфіки сільськогосподарської діяльності, характеристики ґрунтів, кліматичних умов тощо, щоб максимально ефективно враховувати специфіку аграрного сектору.

Імплементацию Нітратної Директиви Україна розпочала у той же період як Водної Рамкової Директиви, втім результати є доволі відмінними. **Станом на червень 2025 положення/ вимоги Нітратної Директиви переважно не є реалізованими.**

Правила щодо забезпечення родючості ґрунтів та застосування окремих агрохімікатів (далі - Правила), прийняті профільним Міністерством у 2021 році, являється базовим документом для розуміння орієнтовних вимог, які можуть накладатися на фермерів в Україні¹⁰. Ці Правила є відповідником Кодексу належних сільськогосподарських практик (eng. Codes of good agricultural practice), який згадується у Нітратній Директиві^{11, 12}.

У 2025 році було опубліковано більш розгорнуту версію цих Правил, а саме¹³. Окрім цього варто зауважити, що станом на листопад 2025 року **Україна офіційно не визначила зони, вразливі до (накопичення) нітратів**, у межах яких вимоги Програми дій (ст. 5 Директиви) стають обов'язковими для фермерів.

З усього масиву окреслених вище вимог за статтями 4 і 5 Нітратної Директиви, і відповідних нормативно-правових актів чинного національного законодавства, пропонуємо виокремити заходи, які можуть становити складнощі для фермерів України.

Періоди, коли внесення добрив є небажаним/небезпечним

Відповідно до Правил щодо забезпечення родючості ґрунтів та застосування окремих агрохімікатів, які наразі є добровільними для виконання фермерами, визначено періоди, коли внесення добрив є небажаним, зокрема:

Таблиця №1. Періоди, в які внесення добрив є небажаними. Додаток 2 і 3 до Правил щодо забезпечення родючості ґрунтів і застосування окремих агрохімікатів (абзац третій пункту 6 розділу II)

Азотне добриво	Періоди, в які внесення добрива в ґрунт є небажаним
Сульфат амонію	1 грудня - 1 березня; 1 червня - 31 вересня
Хлористий амоній	1 грудня - 1 березня; 1 червня - 31 вересня
Рідкий (безводний) аміак	1 грудня - 1 березня; 1 червня - 31 серпня
Аміачна вода	1 грудня - 1 лютого, 1 червня - 31 серпня
Натрієва/кальцієва/аміачна селітра	15 липня - 1 вересня; 1 листопада - 15 лютого
Сечовина (карбамід)	15 липня - 31 вересня ; 1 грудня - 15 лютого
КАС (карбамід-аміачна суміш)	15 липня - 31 вересня; 1 грудня - 15 лютого

Тип землекористування	Періоди, в які внесення добрива в ґрунт є небезпечним	
	Тверді органічні добрива	Рідкі органічні добрива
Посівні площі	1 червня - 31 липня 15 листопада - 15 березня	15 листопада - 15 березня
Трава, луки та пасовища	Не лімітується	15 листопада - 15 березня

Джерело: [Про затвердження Правил щодо заб... І від 24.11.2021 № 382](#)

10) [Про затвердження Правил щодо заб... І від 24.11.2021 № 382](#)

11) [EUR-Lex - 01991L0676-20081211 - EN - EUR-Lex](#)

12) [Про затвердження Правил щодо заб... І від 24.11.2021 № 382](#)

13) [Правила належної сільськогосподарської практики для фермерів, виробників та землекористувачів в Україні І Міністерство аграрної політики та продовольства України](#)

Після ухвалення Україною Програми дій для зменшення нітратного забруднення у межах зон, вразливих до (накопичення) нітратів, дані періоди, в які внесення добрив в ґрунт є небажаним/небезпечним, можуть стати обов'язковими для дотримання, і вносити добрива у ці періоди може бути заборонено. Тому важливо обговорити з фермерами, наскільки такі обмеження можуть вплинути на їхню сільськогосподарську діяльність, знайти науково-обґрунтовані рішення та включити їх до Програми дій, щоб не посилювати негативне налаштування фермерів, але забезпечити ефективне використання добрив.

Зберігання гною

Наступним важливим питанням, що регулюється Нітратною Директивою, є зберігання гною і забезпечення резервуарів необхідної місткості для зберігання протягом періоду, коли гній не можна вносити на земельну ділянку. Зокрема, мова йде про зберігання гною у облаштованих водонепроникних резервуарах протягом щонайменше 4-х місяців. Важливим моментом є обрахунок об'єму резервуарів на початку планування діяльності тваринницької ферми залежно від типу сільськогосподарських тварин та поголів'я.

Для впровадження вимог Директиви необхідно обговорити з фермерами, як наразі вони організовують процес зберігання гною, зокрема обраховують необхідні об'єми для місць зберігання гною, і протягом якого часу у середньому вони можуть накопичувати та зберігати гній у резервуарі, у який спосіб вони його зберігають (бетонні резервуари, лагуни тощо). Така інформація надасть розуміння потенційних складнощів та необхідних стимулів, включно із обсягом інвестицій, для втілення фермерами відповідних практик.

Плани внесення добрив

Наступне питання стосується планів внесення добрив. Відповідно до Правил, визначено окремий пункт «Планування внесення добрив та ведення обліку їх застосування», тому це також може становити вимогу для фермерів у майбутньому.

План внесення добрив є базовим документом для фермерів, щоб розуміти наявність поживних речовин у ґрунті та потребу у додатковому підживленні для конкретних рослин на конкретних полях для отримання очікуваної врожайності.

Це інструмент, який має допомогти фермерам, підвищити ефективність використання добрив. Додатково, відповідно до положень Правил, програма використання гною сільськогосподарських тварин має містити детальну інформацію про прогнозоване застосування гною на окремих сільськогосподарських угіддях. Місця зберігання гною на землях сільськогосподарського призначення повинні бути позначені на карті базового масштабу 1:25000 чи дрібніше.

Відповідні положення Правил також варто обговорити з фермерами, щоб розуміти, що вже реалізується, а що потрібно буде запровадити і чи це буде становити складність чи навпаки може покращити ефективність та довготривалу стійкість за наявності державної чи іншого виду підтримки.

Управління землями на схилах

Станом на червень 2025 року, наявні такі обмеження щодо обробки ґрунтів на схилах:

Таблиця №2. Періоди, в які внесення добрив є небажаними. Додаток 2 і 3 до Правил щодо забезпечення родючості ґрунтів і застосування окремих агрохімікатів (абзац третій пункту 6 розділу II)

Тип землекористування, величина ухилу ділянки, °	Використання, внесення добрив
Орні землі, ухил >3°	Для запобігання втрат сполук нітрогену обов'язковими агротехнічними заходами є: заробка добрив у ґрунт не пізніше 12 годин після їх внесення врозкид на поверхню ґрунту; підживлення рослин лише у критичні фази їх росту та розвитку. Сівозміни застосовують з суттєвою перевагою зернових злакових і бобових культур звичайної рядкової сівби, а також багаторічних і однорічних трав.
Орні землі, ухил >5°	Внесення азотних добрив в ґрунт заборонено. Можливе лише позакореневе підживлення у критичні фази росту та розвитку рослин. Сівозміни застосовують з рівним співвідношенням зернових і багаторічних трав.

Орні землі, ухил >7°	Забороняється розорювання схилів крутизною понад 7 градусів (крім ділянок для залуження, залісення та здійснення ґрунтозахисних заходів). З метою запобігання втрати нітрогену на схилових землях необхідно застосовувати протиерозійні заходи: контурні борозни, щільовання, кротування, залишення стерні, вирощування в сівозміні багаторічних трав.
Пасовища, ухил >7°	Для постійних пасовищ на схилах >7° одноразова доза застосування добрив не має перевищувати 80 кг N/га. Випас худоби на схилах має бути організований таким чином, щоб попередити пошкодження дернини.

Джерело: [Про затвердження Правил щодо заб... І від 24.11.2021 № 382](#)

Оранка на крутих схилах є доволі ризикованою для фермерів, зважаючи на те, що вимивання поживних речовин на цих ділянках є значно більшим. Тому важливо обговорити з фермерами чи зіштовхуються вони з викликами у процесі обробки таких ділянок і потенційно шукати спільні рішення задля зменшення ризиків вимивання поживних речовин.

Внесення добрив у перезволожений, підтоплений, затоплений, замерзлий чи укритий снігом ґрунт

В Україні залишається практика внесення добрив по мерзлоталому ґрунту¹⁴, але ризики вимивання і втрати поживних речовин також є вищими у таких випадках. Окрім цього, є ділянки, де можливе підтоплення, що, за умови звичайного використання на них добрив, є негативним як для водних ресурсів, так і для фермерів. Тому у даному випадку також треба шукати спільні рішення задля зменшення ризиків вимивання поживних речовин.

Умови внесення в ґрунт добрива поблизу водних об'єктів

Водний Кодекс України містить чіткі критерії для визначення прибережних захисних смуг (ст.88)¹⁵:

- для малих річок, струмків і потічків, а також ставків площею менше 3 гектарів – 25 метрів;
- для середніх річок, водосховищ на них та ставків площею більше 3 гектарів – 50 метрів;
- для великих річок, водосховищ на них та озер – 100 метрів.

- якщо крутизна схилів перевищує 3 градуси, мінімальна ширина прибережної захисної смуги подвоюється.

Варто обговорити з фермерами, з якими складнощами зіштовхуються зараз і як це потенційно можна вирішити. Адже збереження та відновлення прибережних захисних смуг може також сприяти ефективності використання добрив та адаптації до зміни клімату. Це одне з найбільш розповсюджених порушень¹⁶, яке зокрема призводить до погіршення землекористування, якості водних ресурсів, зменшення біорізноманіття, тому важливо знайти ефективний механізм дотримання національного законодавства.

¹⁴) Підживлення озимих по мерзлоталому: які добрива та за яких умов застосовувати — [SuperAgronom.com](#)

¹⁵) Водний кодекс України І від 06.06.1995 № 213/95-ВР

¹⁶) Огляд тенденцій порушень природоохоронного законодавства сільськогосподарськими підприємствами - Екодія

Основні вимоги у напрямку «Біорізноманіття»

3

SMR 3:

Директива 2009/147/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 30 листопада 2009 року про збереження диких птахів

- Стаття 3(1), стаття 3(2), пункт (b), стаття 4(1), (2) і (4)

SMR 4:

Директива Ради 92/43/ЄЕС від 21 травня 1992 року про збереження природних середовищ існування та дикої флори і фауни

- Стаття 6(1) та (2)

Директива 2009/147/ЄС про збереження диких птахів (далі – Пташина Директива) та Директива Ради 92/43/ЄЕС про збереження природних середовищ існування (далі – Оселишна Директива) разом охоплюють питання управління територіями NATURA2000 у межах Європейського Союзу.

Країни-члени ЄС мають визначати території NATURA2000 для збереження певних видів флори та фауни, а також середовищ їхнього існування. Зокрема:

- у межах Пташиної Директиви мають визначати основні місця розмноження, відпочинку та зимівлі для 190 рідкісних, зникаючих, а також деяких перелітних видів птахів, які перелічені у Додатку до Директиви;
- у межах Оселишної Директиви мають визначати території для понад 1000 видів флори та фауни, а також 233 середовища їхнього існування, які також перелічені у додатках до Директиви¹⁷.

Хоч Україна ще не є країною-членом ЄС, втім вже має певні напрацювання для визнання у майбутньому територій у межах NATURA2000. Це пов'язано з тим, що Україна приєдналася до Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (далі – Бернська Конвенція), що накладає певні зобов'язання з визначення поширення певних видів та їхнього збереження. Формування територій Смарагдової мережі на рівні країни розглядається як один із основних інструментів дотримання Бернської Конвенції. Окрім цього важливо розуміти, що Європейський Союз також є стороною Конвенції і мережа NATURA2000 відповідає розумінню Смарагдової мережі¹⁸.

Україна офіційно визначила території Смарагдової мережі, починаючи з 2020 року¹⁹. Після офіційного набуття Україною статусу повноцінного члена ЄС Смарагдова мережа буде трансформована у мережу NATURA2000. Відповідно до аналізу МБО «Екологія-Право-Людина», Смарагдова мережа в Україні наразі охоплює 377 територій, площа яких займає орієнтовно 8 млн га (понад 13% площі країни)²⁰. Наразі немає розуміння, яка частина чи відсоток цих земель співпадає із землями сільськогосподарського призначення.

Варто розуміти, що правовий режим управління Смарагдовими територіями є досі нерегульований в Україні через відсутність профільного законопроєкту, який досі не був прийнятий. І водночас у ЄС додається нове законодавство, наприклад Закон про відновлення природи (Nature Restoration Law), яке Україні теж потрібно буде транспонувати.

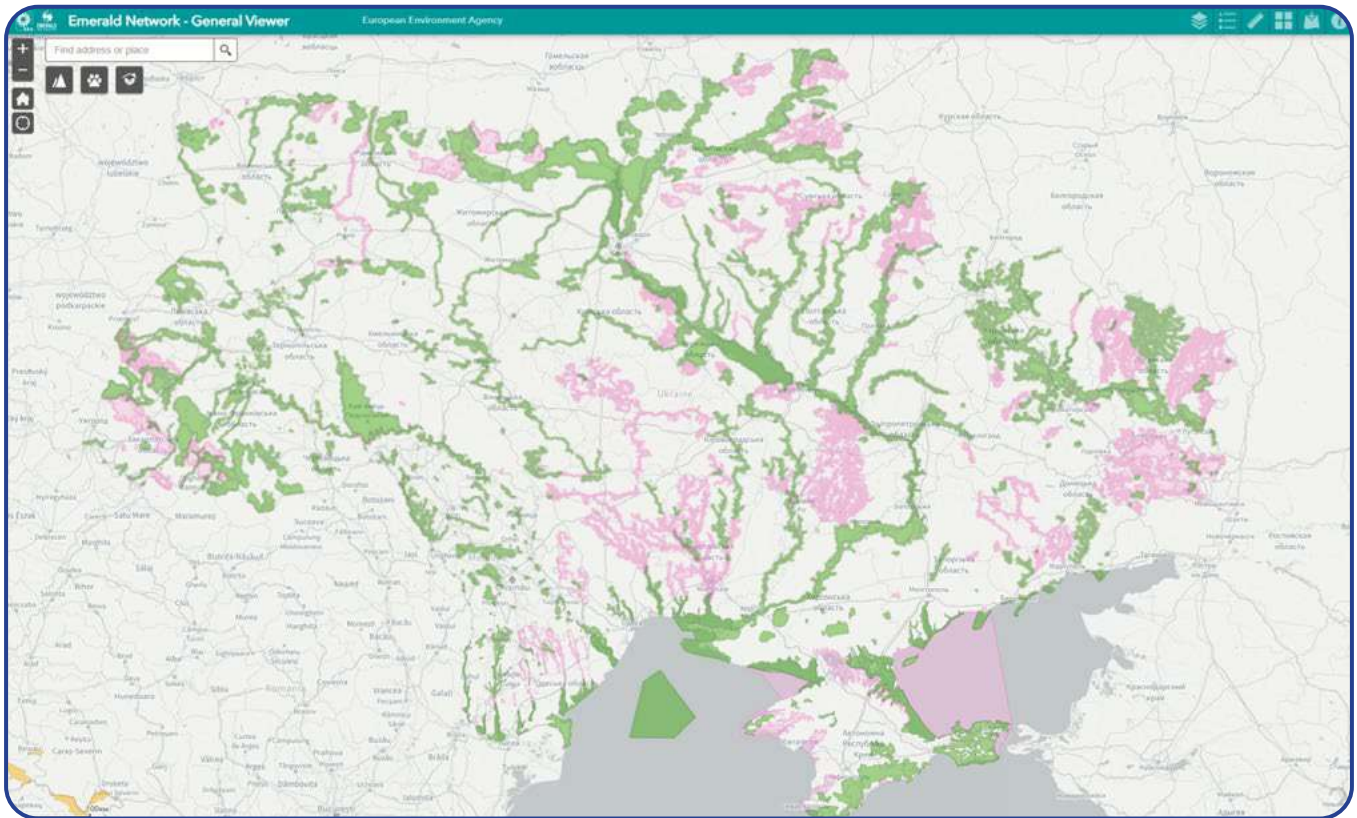
18) [Emerald Network of Areas of Special Conservation Interest - Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats](#)

19) [Emerald Network of Areas of Special Conservation Interest - Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats](#)

20) <https://epl.org.ua/eco-analytics/reforma-systemy-zberezhennya-ta-vidnovlennya-prirodnyh-oselyshh-ta-dykoyi-flory-i-fauny-ukrayina-na-shlyahu-do-yes>

17) [Designating Natura 2000 sites - Environment - European Commission](#)

Рис. 1 Мапа Смарагдової мережі в Україні, де зеленим позначені офіційно визнані території, рожевим - запропоновані нові території. З карти можемо бачити, що переважна більшість визнаних територій знаходиться у долинах річок України

Джерело: [Emerald Network - General Viewer](#)

Повертаємось до вимог, які встановлюють Пташина та Оселишна Директиви, зокрема що стосуються аграрного сектору, тобто земель сільськогосподарського призначення, тваринницьких комплексів та інших дотичних секторів.

Пташина Директива

Відповідно до Обумовленості визначеної у Додатку III Регламенту ЄС № 2021/2115 у межах Спільної аграрної політики у межах Пташиної Директиви виділено конкретний фокус на Стаття 3(1), стаття 3(2), пункт (b), стаття 4(1), (2) і (4).

У межах ст. 3 Директиви визначено, що:

1. З огляду на вимоги [...] держави-члени вживають необхідних заходів із збереження, підтримання та відновлення достатнього різноманіття та площі оселищ для усіх видів птахів, зазначених у статті 1²¹.

21) Стаття 1. (1) Ця Директива стосується збереження усіх видів диких птахів, що трапляються у стані природної волі на європейській території держав-членів, до яких застосовується Договір. Вона охоплює охорону, управління і контроль цих видів, а також встановлює правила їх використання. (2) Ця директива застосовується до птахів, їхніх яєць, гнізд та оселищ.

2. Збереження, підтримання та відновлення біотопів і оселищ включає, у першу чергу, такі заходи:

- (a) створення природоохоронних територій;
- (b) утримування та управління відповідно до екологічних потреб оселищ всередині і за межами природоохоронних територій;
- (c) відновлення зруйнованих біотопів²²;
- (d) створення біотопів.

Зокрема для сектору сільського господарства актуальним є виділений пункт (b), який означає, що ведення діяльності має бути адаптоване та обмежене з урахуванням потреб та специфіки даної території.

22) Біотоп — ділянка земної поверхні (суходолу або дна водойми) з однотипними умовами рельєфу, кліматичними особливостями та іншими абіотичними чинниками (світло, тиск, рН-середовища, механічні та фізико-хімічні властивості субстрату, мінеральні й органічні речовини тощо), яку займає певне біотичне угруповання (біоценоз).
Джерело: <https://esu.com.ua/article-35351>

У межах ст. 4 Директиви визначено, що:

1. До видів, наведених у додатку I, застосовуються спеціальні заходи із збереження їхніх оселищ з метою забезпечення їх виживання і відтворення у місцях їх розповсюдження.

У зв'язку з цим, враховуються:

- (а) види, що перебувають під загрозою зникнення;
- (b) види, вразливі до конкретних змін у їхніх оселищах;
- (с) види, що вважаються рідкісними через малу популяцію або обмежене локальне розповсюдження;
- (d) інші види, що потребують особливої уваги через особливу природу їхнього оселища.

Тенденції і зміни в рівнях популяції повинні враховуватися як основа для оцінки.

Держави-члени здійснюють класифікацію за кількістю і розміром, головним чином, найбільш придатних територій як спеціальних

природоохоронних територій для збереження цих видів у географічній морській зоні та на суходолі, де застосовується ця Директива.

2. Держави-члени вживають подібних заходів до мігруючих видів, що регулярно трапляються і не зазначені у додатку I, беручи до уваги необхідність їх охорони у географічній морській зоні та на суходолі, де застосовується ця Директива, а саме, що стосується місць їхнього розмноження, линяння та зимівлі, а також місць зупинки уздовж їхніх міграційних маршрутів. У зв'язку з цим, держави-члени приділяють особливу увагу охороні водно-болотних угідь, і, зокрема, водно-болотних угідь міжнародного значення.

...

4. Щодо природоохоронних територій, зазначених у параграфах 1 та 2, держави-члени вживають відповідних заходів щодо недопущення забруднення чи погіршення оселищ або будь-яких порушень, що впливають на птахів, настільки, наскільки вони будуть значущими з огляду на цілі цієї статті. Держави-члени також докладають зусиль щодо недопущення забруднення чи погіршення оселищ поза межами цих природоохоронних територій.

Так як в Україні ще немає прикладів конкретних обмежень, які можуть стосуватися фермерів, розглянемо детальніше приклади інших країн-членів ЄС та орієнтовні обмеження для агровиробників, які здійснюють свою діяльність на території NATURA2000.

У Польщі, держава звертає увагу фермерів щодо необхідності дотримання обов'язкових вимог, що впливають із планів охоронних заходів (plan zadań ochronnych, PZO). До процесу розробки таких планів охоронних заходів залучаються представники громадських організацій, місцевого бізнесу та фермери/власники земель, які розташовані на відповідній території NATURA2000.

Розглянемо конкретну територію – Мережа Долини Омульві та Плодовиці – 34 386,7 га (Doliny Omulwi i Płodownicy, PLB140005). Одними із основних загроз, які негативно можуть вплинути визначено:

(1) заростання луків внаслідок припинення косіння; (2) інтенсивне використання луків; (3) невідповідний термін косіння; (4) зміна способу обробітку та оранка. До заходів, щоб забезпечити охорону птахів, відносяться: (1) захист, у разі необхідності, від знищення (сінокосіння, жнива, хижацтво) знайдених гнізд болотяного лугового луна; (2) забезпечення спокою на місцях ночівлі журавлів²³ тощо.

За досвідом Шотландії, відповідно до вимог Пташиної Директиви, визначено, що не можна здійснювати будь-які дії, які можуть призвести до порушення спокою птахів або погіршення стану середовищ існування, що впливають на птахів, наприклад:

- обрізати/підстригати живоплоти в період розмноження та гніздування птахів (з 1 березня по 31 серпня) без отримання дозволу;

²³) Obszary Natura 2000 - Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Warszawie - Portal Gov.pl

- зрізати або обрізати гілки з дерев у період розмноження та гніздування птахів (з 1 березня по 31 серпня) без відповідного дозволу;
- орати/пересівати пасовища або інші напівприродні території, якщо це не визначено у межах оцінки впливу на довкілля (ОВД);
- осушення водно-болотних угідь, якщо це не визначено у межах оцінки впливу на довкілля (ОВД);
- видалення/спалювання чагарників у період розмноження та гніздування птахів (з 1 березня по 31 серпня).

Оселища Директива

Відповідно до Обумовленості визначеної у Додатку III Регламенту ЄС № 2021/2115 у межах Спільної аграрної політики у межах Пташиної Директиви виділено конкретний фокус на Статтю 6(1) та (2).

У межах ст. 6 Директиви визначено, що:

1. Для спеціальних природоохоронних територій держави-члени повинні запроваджувати необхідні природоохоронні заходи, включаючи, у разі потреби, відповідні плани управління, розроблені спеціально для таких ділянок або інтегровані в інші плани розвитку, а також відповідні законодавчі, адміністративні або договірні інструменти, які відповідають екологічним потребам, представлених на таких ділянках типів природних оселищ, перелічених у [додатку I](#), та видів, перелік яких подано у [додатку II](#).

2. Держави-члени повинні вживати належних заходів, щоб уникнути погіршення стану природних оселищ і оселищ видів у межах спеціальних природоохоронних територій, а також впливу на види, для яких були визначені такі території до тієї міри наскільки такий вплив може бути значним відносно цілей цієї Директиви.

У межах цієї статті, подібно як і до Пташиної Директиви, значний фокус надається планам управління та заходам, які допоможуть зберегти види флори та фауни, а також середовища їх існування.

Окремим питанням є проходження належного оцінювання щодо наслідків впливу господарської діяльності на таку ділянку з огляду на природоохоронні цілі, визначені для такої ділянки.

Станом на 2025 рік в Україні продовжує діяти процедура оцінки впливу на довкілля (ОВД). У межах ОВД також проводиться оцінка впливу проектів на території Смарагдової мережі. Але процедура ОВД обмежуються конкретними видами планової діяльності, які відносяться до I або II категорії, що виключає іншу господарську діяльність, яка може мати вплив на флору, фауну та середовища їх існування, що не є виправданим. Тому оцінка впливу наслідків діяльності підприємства чи землевласника на території Смарагдової мережі / мережі NATURA2000 має проводитися для ширшого кола діяльностей.

У Польщі вимоги співвідносяться як і у межах Пташиної Директиви, але торкаються питання середовищ існування. Наприклад, розглянемо заболочену місцевість «Багно Цалованне» – 3 447,5 га (Ostoja Bagno Całowanie, PLH140001). Серед основних загроз для поширених в її межах природних оселищ відносять: (1) використання добрив, що призводить до евтрофікації; (2) інтенсифікація (надмірне) косіння; (3) відмова від традиційного використання луків. До заходів охорони у той же час відносять:

- підтримка відкритого стану біотопів шляхом систематичного видалення дерев і чагарників із зарослих площ та вивезення біомаси;
- захист від витоптування місць проживання шляхом встановлення дерев'яних огорож/захисних парканів;
- щорічне косіння відповідно до вимог агроекологічної схеми;
- боротьба з інвазійними рослинами;
- оптимізація термінів і частоти скошування²⁴.

24) Obszary Natura 2000 - Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Warszawie - Portal Gov.pl

Здійснення таких заходів може супроводжуватися додатковими витратами або ж втратою врожаю, тому у Польщі передбачено виплати за реалізацію відповідних добровільних сільськогосподарських, екологічних та кліматичних заходів (interwencji rolno-środowiskowo-klimatyczne) у межах території NATURA2000. Залежно від місцевих природних

умов та виду діяльності, фермери можуть обрати захід, варіант та взяти на себе добровільне зобов'язання щодо застосування відповідних практик протягом 5 років і, як результат, отримати виплати. Відповідно до Стратегічного плану Польщі на 2023–2027рр. у межах Спільної аграрної політики ЄС виділяють такі заходи:

Таблиця №3. Вимоги та виплати за реалізацію добровільних сільськогосподарських, екологічних та кліматичних заходів у Польщі

Назва заходу	Заходи 1 та 2. Охорона цінних середовищ існування та видів, що перебувають під загрозою зникнення
Ціль	Підтримка, запобігання погіршенню або відновлення належного стану охорони цінних природних середовищ існування, тобто мінливі вологі, заплавні лук, напівприродні вологі, напівприродні свіжі луки, болота та місця гніздування птахів.
Вимоги	Застосування екологічно дружніх практик, тобто вимог, пов'язаних з екстенсивним сільськогосподарським використанням землі, що включають, зокрема: застосування відповідної кількості покосів, екстенсивний випас тварин, пристосування термінів косіння/випасу до потреб охорони природи.
Ставка виплат	Залежно від варіанту, становлять від 912 зл/га до 1 612 зл/га.

Джерело: <https://www.gov.pl/attachment/3c879f7d-bb39-44c5-a27e-60c9ee3cbbce>

У 2018 в Україні розробили пілотний план управління Смарагдовим об'єктом «НПП Пирятинський». Варто відзначити, що основна частина даної території вже має статус природно-заповідного фонду, тому має певний рівень захисту. Для фермерів важливо розуміти частину щодо стратегії управління (розділ 4.2) та заходи, які пропонують, зокрема такі²⁵:

- **управління у водоймах і водотоках: невторчання або підтримуючі заходи у водних об'єктах.** Наприклад, створення і підтримання прибережних захисних смуг.
- **активні заходи зі збереження степів.** Наприклад, невиснажливий випас, сінокосіння з особливими умовами, боротьба з випалюванням сухої трави, буферна зона для захисту від впливу сільськогосподарських угідь.
- **невиснажливе (екстенсивне) використання лук.** Наприклад, нормований випас, сінокосіння з особливими умовами.

Для українських фермерів наразі впровадження практик без виплат, що покривають втрати на додаткові заходи або втрати врожаю, виглядають доволі нереалістичними. Тому варто досліджувати і віддавати перевагу заходам, які можуть не завдавати господарству великих втрат, а навпаки приносити вигоду не лише фінансову через виплати від держави, а й для здоров'я ґрунтів та можливості адаптуватися до зміни клімату.

Наразі транспозиція вимог Пташиної та Оселищної Директиви знаходяться на ранніх етапах перенесення до національного законодавства. Після затвердження профільного закону, важливими кроками буде налагодження інституційної спроможності та інфраструктури для дооформлення територій, налагодження моніторингу, формування та реалізації планів управління. Але українським фермерам необхідно вже зараз готуватися і розуміти які зміни їх можуть очікувати та співвідносити території Смарагдової мережі із своїми земельними ділянками, на яких ведуть сільськогосподарську діяльність.

25) daphne.sk/pyrmp

Мапування потенційних викликів та можливостей їхнього впровадження компаніями агропродовольчого сектору

4

SWOT аналіз для напрямку «Вода»

Strength	Weakness
• Наявна правова база: Основні вимоги ВРД та Нітратної Директиви вже відображені у національному законодавстві (ВКУ, Правила щодо родючості ґрунтів), що забезпечує певний фундамент для імплементації. • Інструмент спецводокористування: Існує чіткий механізм дозволів на забір води, який дозволяє законно та контрольовано використовувати водні ресурси. • Загальні зобов'язання: Законодавчо закріплені загальні правила поведінки з добривами та запобігання забрудненню.	• Низький рівень виконання: Головний виклик — недостатнє виконання чинних вимог на практиці (дозвіл на спецводокористування, загальні правила ВКУ). • Складність контролю дифузних джерел: Дифузні джерела забруднення складно контролювати та моніторити, а облік їхніх викидів у воду/землю фіксується рідко. • Нереалізована Нітратна Директива: Станом на 2025 рік не визначено зони, вразливі до нітратів, і більшість вимог Директиви залишаються добровільними.
Opportunities	Threats
• Стимулювання інновацій: Мета ВРД щодо покращення стану вод та сталого водокористування стимулює фермерів до впровадження ефективніших і екологічних технологій. • Доступ до програм САП: Зв'язок із Спільною аграрною політикою ЄС (через обумовленість) потенційно відкриває доступ до фінансової підтримки та програм, що можуть покрити витрати на впровадження кращих практик. • Підвищення ефективності: Обов'язкові плани внесення добрив та програми використання гною можуть підвищити ефективність використання ресурсів і скоротити витрати на добрива. Правильне зберігання гною зможе допомогти запобігти втратам азоту, який необхідний рослинам.	• Підвищення вартості ресурсів: Реформування відповідно до Статті 9 ВРД («Відшкодування витрат») та застосування принципу «забруднювач платить» загрожує збільшенням фінансового навантаження на фермерів. • Обов'язкові обмеження: Визначення вразливих зон зробить обов'язковими вимоги Нітратної Директиви: заборони на внесення добрив у певні періоди та інші. • Значні інвестиції: Вимога щодо будівництва водонепроникних резервуарів для зберігання гною (на мінімум 4 місяці) вимагає суттєвих капіталовкладень, особливо для тваринницьких господарств. • Посилення контролю: Невиконання вимог ВРД та ВКУ призведе до посилення перевірок та санкцій.

SWOT аналіз для напрямку «Біорізноманіття»

Strength	Weakness
• Готовність до інтеграції: Участь України в Бернській Конвенції та формування Смарагдової мережі є базою для майбутньої трансформації у NATURA 2000. • Потенціал для підтримки: Досвід ЄС демонструє, що ведення діяльності на територіях NATURA2000 може супроводжуватися виплатами за добровільне застосування екологічно дружніх практик. • Екологічна вигода: Охоронні заходи (екстенсивне використання, невиснажливий випас, створення буферних зон) можуть сприяти здоров'ю ґрунтів та адаптації до зміни клімату.	• Правова неврегульованість: Правовий режим управління Смарагдовими територіями в Україні досі не врегульований через відсутність профільного закону. • Невизначеність: Немає розуміння, яка частина с/г земель співпадає з територіями Смарагдової мережі, що створює правову невизначеність для землевласників та фермерів. • Обмежена ОВД: Чинна процедура ОВД обмежується лише конкретними видами діяльності, виключаючи іншу, яка може впливати на оселища. • Відсутність компенсацій: Наразі впровадження екологічних практик без виплат не є реалістичним для більшості фермерів.
Opportunities	Threats
• Залучення до планів управління: Можливість долучатися до розробки планів управління, щоб адаптувати обмеження до місцевої специфіки та потреб сільського господарства. • Екстенсивне використання: Перехід до невиснажливого використання лук і пасовищ та сінокошіння з особливими умовами може стати новою бізнес-моделлю. • Диверсифікація доходів: Можливість отримання прямих виплат за екологічно дружні практики, які можуть частково компенсувати зниження врожайності. • Нове законодавство ЄС: Необхідність транспонування нових актів, наприклад, Закону про відновлення природи, може відкрити нові механізми підтримки для підтримки здоров'я ґрунтів та біорізноманіття.	• Суворі обмеження діяльності: Впровадження призведе до обов'язкових обмежень на с/г землях, розташованих у Смарагдовій мережі. • Фінансові втрати: Недотримання вимог призведе до погіршення оселищ та порушення спокою птахів, що може тягнути за собою санкції. • Бюрократичний тиск: Необхідність проходження оцінки впливу наслідків господарської діяльності на територіях Смарагдової мережі для ширшого кола діяльностей, ніж передбачено чинною ОВД. • Ризик конфлікту інтересів: Без знайденого балансу, фермери можуть зіткнутися з втратами врожаю або додатковими витратами на заходи.

Методологія опитування та узагальнені дані з інтерв'ю з фермерами щодо викликів та можливостей політики Європейського Зеленого Курсу за напрямками «Вода» та «Біорізноманіття»

5

5.1 Загальна характеристика та методологія

У серпні-вересні 2025 року серед фермерів було проведено соціологічне дослідження на тему можливостей впровадження європейських вимог фермерами та фермерками в Україні.

Збір інформації полягав у заповненні онлайн-опитувальника, що складався орієнтовно з 80 запитань, більшість з яких є закритими, тобто для відповіді на них потрібно було вибрати один або декілька із запропонованих варіантів. Запитання були розподілені на 7 тематичних блоків:

- Загальні характеристики господарства.
- Управління земельними ресурсами та ґрунтом.
- Запобігання забрудненню, включно із НДТМ, і вуглецеве фермерство.
- Управління водними ресурсами і добривами.
- Збереження біорізноманіття.
- Циркулярна економіка і управління відходами.
- Очікування респондентів від Держави (Уряду) щодо агросектору в найближчий рік.

Опитування проходило через онлайн-платформу Tally, яка надавала можливість вибудовувати логічні зв'язки між відповідями та питаннями: низка запитань або додаткових полів для коментарів відображалась за умови релевантної відповіді на ключове запитання розділу. Під час опитування було зібрано 844 частково заповнених анкет і 364 – повністю. Повністю заповнені анкети містили різну кількість відповідей в залежності від сектору господарства (рослинництво, тваринництво, комбіноване). Опитування поширювалось на фермерські господарства, які здійснюють свою діяльність на усій підконтрольній території України. Дані збиралися протягом 6 тижнів. Каналами розповсюдження опитування були: Державний аграрний реєстр, що адмініструється Міністерством економіки, довіклля та сільського господарства, профільні Асоціації тощо. Інтерпретація даних враховує тільки повністю заповнені опитувальники.

Розподіл за роллю, за яку відповідають респонденти на господарстві, маємо такий: 79% (288 респондентів) є фермером/фермеркою. Наступною за кількістю відповідей є «Інше» (13%, 46 відповідей), де респонденти визначали себе як одноосібник господарства, користувач землі для сільського виробництва, директор, юрист, бухгалтер та інші ролі, які пов'язують їх із сільським господарством. Наступні варіанти відповідей складають менше 3% респондентів, зокрема: агроном/агрономка (3%, 10 відповідей), однакові результати для консультант/консультантка та менеджер/менеджерка зі сталого розвитку (2%, 8 відповідей), а також представник/представниця наукової спільноти (1%, 4 відповіді).

Серед опитаних представлено такі частини України:

Таблиця №4 Регіон здійснення діяльності та представлення фермерів/-ок

Регіон здійснення господарської діяльності	Кількість респондентів	Частка від загальної к-сті	Кількість фермерів
Центр України (Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська, Вінницька, Київська)	139	37%	111 (~ 80% від к-сті респондентів)
Південь України (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька)	97	27%	76 (~ 78% від к-сті респондентів)
Захід України (Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька, Закарпатська, Волинська, Рівненська, Хмельницька)	62	17%	53 (~ 86% від к-сті респондентів)
Схід України (Харківська, Донецька, Луганська)	32	9%	22 (~ 69% від к-сті респондентів)
Північ України (Чернігівська, Сумська, Житомирська)	32	9%	26 (~ 81% від к-сті респондентів)
Вся Україна	2	1%	0
Загалом	364	100%	

Варто звернути увагу, що варіант відповіді «Вся Україна» обрали представники - менеджер / менеджерка зі сталого розвитку, представник / представниця наукової спільноти.

Серед секторів виробництва респонденти представлені таким чином:

Таблиця №5. Сектор виробництва та представлення за регіонами України

Сектор виробництва	Кількість респондентів	Частка від загальної к-сті	Регіони
Рослинництво	275	75%	Центр - 116 Південь - 78 Захід - 34 Схід - 25 Північ - 21 Вся Україна - 1
Тваринництво	35	10%	Центр - 5 Південь - 8 Захід - 18 Схід - 3 Північ - 1 Вся Україна - 0
Комбіноване (рослинництво + тваринництво)	54	15%	Центр - 18 Південь - 11 Захід - 10 Схід - 4 Північ - 10 Вся Україна - 1
Загалом	364	100%	

Тобто ми бачимо, що в основному представлено сектор рослинництва, зокрема з Центру та Півдня України. У той же час щодо тваринництва ситуація інша, основне представлення з Заходу України, хоча їх кількість значно менша, аніж у рослинництва.

Щодо комбінованого виробництва, то лідером залишається Центр України, водночас Південь, Захід та Північ майже рівномірно розподілено.

Щодо земельного банку респондентів (рослинництво і комбіноване), маємо такий розподіл:

Таблиця №6. Розмір земельного банку та представлення за регіонами України

Площа земельного банку	Кількість респондентів	Частка від загальної к-сті	Регіони
До 100 га	196	60%	Центр - 88 Південь - 48 Захід - 34 Схід - 12 Північ - 14
100 – 500 га	76	23%	Центр - 27 Південь - 25 Захід - 7 Схід - 6 Північ - 11
500 – 5000 га	49	15%	Центр - 18 Південь - 11 Захід - 10 Схід - 4 Північ - 10 Вся Україна - 1
5 000 – 10 000 га	4	1%	Центр - 1 Схід - 3
Понад 10 000 га	4	1%	Захід - 1 Схід - 1 Північ - 1 Вся Україна - 1
Загалом	329	100%	

З таблиці ми бачимо розподіл земельного банку та географічного представлення за регіонами України, що може дати загальну картинку респондентів, зокрема 60% респондентів представляють фермерські господарства із земельним банком до 100 га.

Щодо типів тваринництва серед респондентів (тваринництво і комбіноване), які пройшли опитування, можемо виділити такий розподіл. Втім, варто зауважити, що респонденти могли обрати декілька варіантів відповіді, якщо у господарства є декілька типів тваринництва.

Таблиця №7. Тип тваринництва, розмір та представлення за регіонами України

Тип тваринництва	К-сть респондентів, частка	К-сть поголів'я	Регіон
ВРХ	49 респондентів, 54%; 36 з них обрали лише ВРХ як єдиний тип тваринництва	Мале* - 34 респонденти Середнє** - 9 респондентів Велике*** - 3 респонденти Інше - 3 респонденти (до 10 корів)	Центр - 88 Південь - 48 Захід - 34 Схід - 12 Північ - 14
Свинарство	20 респондентів, 22% ; 8 з них обрали свинарство як єдиний тип тваринництва	Мале* - 13 респондентів Середнє** - 4 респонденти Велике*** - 3 респонденти	Центр - 27 Південь - 25 Захід - 7 Схід - 6 Північ - 11
Птахівництво	17 респондентів, 17%; 6 з них обрали птахівництво як єдиний тип тваринництва	Мале* - 13 респондентів Середнє** - 2 респонденти Велике*** - 1 респондент Інше - 1 респондент (до 80 голів птиці)	Центр - 18 Південь - 11 Захід - 10 Схід - 4 Північ - 10 Вся Україна - 1
Інше	26 респондентів, 29%; 22 з них обрали інше як єдиний тип тваринництва	Кози, бджоли, барани, коні, кролі тощо	Центр - 6 Південь - 10 Захід - 8 Схід - 1 Північ - 1
Загалом	89		

* мале (ВРХ - до 50 голів, свинарство - до 500 місць, птахівництво - до 10 000 голів птиці)

** середнє (ВРХ - до 400 голів, свинарство - до 3 000 місць, птахівництво - до 60 000 голів птиці)

*** велике (ВРХ - понад 400 голів, свинарство - понад 3 000 місць, птахівництво - понад 60 000 голів птиці)

Серед загальних характеристик також брали до уваги чи сертифіковане господарство як органічне. 89% (323 респонденти) не мають сертифікацію як органічні, тобто більшість респондентів представляють традиційне ведення сільського господарства. Далі респонденти представлені менше, ніж 5% респондентів, зокрема:

- 5% (18 респондентів - 10 рослинництво, 7 тваринництво; 1 комбіноване) - повністю сертифіковані як органічні;
- 4% (15 респондентів - 7 рослинництво, 5 тваринництво, 3 комбіноване) - знаходяться у процесі сертифікації;
- 2% (8 респондентів - 3 рослинництво, 2 тваринництво, 3 комбіноване) - підтверджують, що частина їх діяльності сертифікована як органічна.

5.2. Думки фермерів щодо викликів та можливостей у напрямку «Вода»

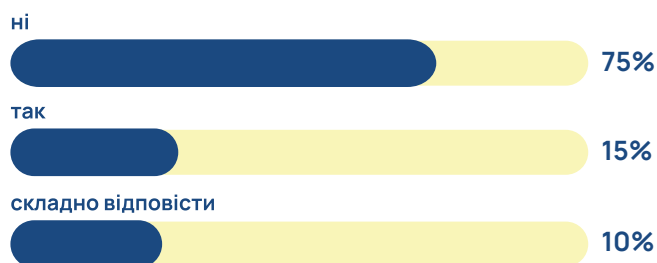
5.2.1 Водна Рамкова Директива

Спеціальне водокористування

У межах розділу опитувальника, що стосуються вимог Водної Рамкової Директиви, питання стосувалися в основному дозволів на спеціальне водокористування та управління стічними водами. Питання були обов'язковими для усіх респондентів, які проходили опитування.

У межах вашої господарської діяльності чи здійснюєте забір та/або використання води в об'ємі від 5 кубічних метрів на добу?

364 відповіді

Переважна кількість респондентів зазначає, що вони не використовують воду в об'ємі понад 5 кубічних метрів на добу. Серед них 223 респонденти, що займаються рослинництвом; 22, що займаються тваринництвом, і 29, що займаються комбінованим виробництвом. Варто зауважити, що серед опитаних із сектору тваринництва, які відповіли, що не використовують понад 5 кубічних метрів води на добу, є також виробники із середнім поголів'ям сільськогосподарських тварин. Це дає підстави поставити під сумнів чи точно вони використовують воду у такому об'ємі чи можливо більше.

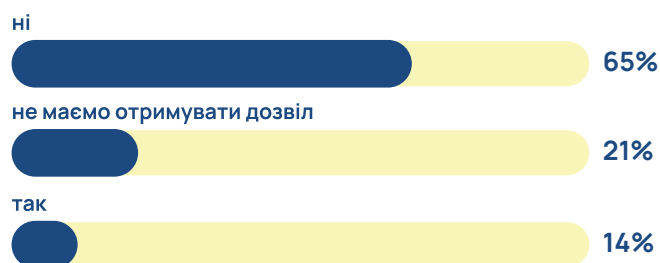
Серед тих, хто відповіли «так»: 32 респонденти займаються рослинництвом з широким діапазоном щодо площі земельного банку; 6 респондентів займаються тваринництвом (в основному ВРХ і птахівництвом), де є як маленькі, так і середні та великі за розміром господарства; 15 респондентів займаються комбінованим виробництвом з різним земельним банком, починаючи з «до 100 га» і різним поголів'ям сільськогосподарських тварин.

Серед тих, кому складно відповісти: 20 – займаються рослинництвом, 7 – тваринництвом і 10 – комбіноване. Загалом, кількість тих, кому складно відповісти є доволі незначною, що може означати, що фермери/-рки розуміють та рахують скільки води орієнтовно використовують. Втім, велика вірогідність, що джерелами їх постачання є приватні свердловини, які важко контролювати і які не обладнанні лічильниками використання води, що ускладнює моніторинг та контроль за відповідним децентралізованим використанням води.

Наступне питання, яке стосувалось фермерів/-рок стосувалось вимоги щодо отримання дозволу на спеціальне водокористування.

Чи маєте дозвіл на спеціальне водокористування?

364 відповіді

Відповіді співвідносяться з попереднім запитанням за кількістю та варіантами відповідей, але якщо перевірити за окремими респондентами, які відповіли, що використовують більше 5 кубів води на добу, і ті, які відповіли що мають дозвіл на спеціальне водокористування, то отримаємо лише 33 співпадіння (інші 20 відповідей: 11 респондентів (переважно рослинництво і декілька комбіноване) відповіло «ні, не мають дозвіл», 9 респондентів (усі типи виробництва) відповіло, що не мають отримувати дозвіл. Якщо глянути детальніше на тих 19 респондентів, які мають дозвіл на спеціальне водокористування, то у попередній відповіді вони відповіли, що використовують менше 5 кубів води за добу.

Загалом, на основі цих відповідей, можемо прослідкувати певну непослідовність та несистемність інформації, яку можуть отримувати/надавати фермери та фермерки щодо дозволів на спеціальне водокористування або ж цілеспрямоване ігнорування вимог.

Управління стічними водами

Наступне питання стосується управління стічними водами²⁶, адже якщо господарство використовує воду, то утворюються відпрацьовані води, які потрібно належним чином очищати та утилізувати, якщо є забруднення.

Чи передбачає діяльність вашого господарства утворення та скидання стічних вод?

89% респондентів зазначають, що не утворюють і не скидають стічні води у межах свого господарства. Відсоток тих, які вагаються, або підтверджують, що стічні води утворюються відповідно 7% і 4%, що є дуже мізерною часткою. Серед тих, хто відповів «так»: 6 респондентів займаються комбінованим господарством (переважно велике ВРХ і свилярство), 3 – тваринництвом (ВРХ – як мале, так і велике), 3 – рослинництвом). Серед респондентів, кому складно відповісти, переважно це господарства, що займаються комбінованим господарством і рослинництвом.

Для тих респондентів, які відповіли, що утворюють стічні води або складно відповісти, тобто 39 респондентів, було запитання чи здійснюють вони контроль за складом стічних вод.

Чи здійснюєте контроль за якістю стічних вод?

²⁶) Вода стічна - вода, що утворилася в процесі господарсько-побутової і виробничої діяльності (крім шахтної, кар'єрної і дренажної води), а також відведена з забудованої території, на якій вона утворилася внаслідок випадання атмосферних опадів. Джерело: [Водний кодекс України](#) і від 06.06.1995 № 213/95-ВР

З 12 респондентів, які утворюють стічні води, з попереднього питання, лише 9 підтверджують, що здійснюють контроль за стічними водами, інші 3 – вказують, що ні.

Тобто проблема з моніторингом та контролем, за тим що у подальшому відбувається зі стічними водами залишається відкритою та потребує додаткових обговорень з фермерами/ками.

Ресурси та підтримка, яку потребують фермери

Для розуміння ресурсів та часу для адаптації, фермери та фермерки повинні бути обізнані щодо вимог, які від них вимагаються, і на основі аналізу господарства розуміти орієнтовні ресурси, які потрібно. Наразі виглядає, що фермери/-рки недостатньо обізнані щодо цього питання або ж справді вони не підпадають під вимоги через невеликі розміри господарств, що також потребує додаткового підтвердження.

Втім, попередньо фермери та фермерки визначили ресурси та час, який вони потребуватимуть. Ці питання були обов'язковими лише для тих респондентів, хто зазначив, що отримує дозвіл на спеціальне водокористування.

Які ресурси потрібні вашому господарству, щоб відповідати вимогам спеціального водокористування?

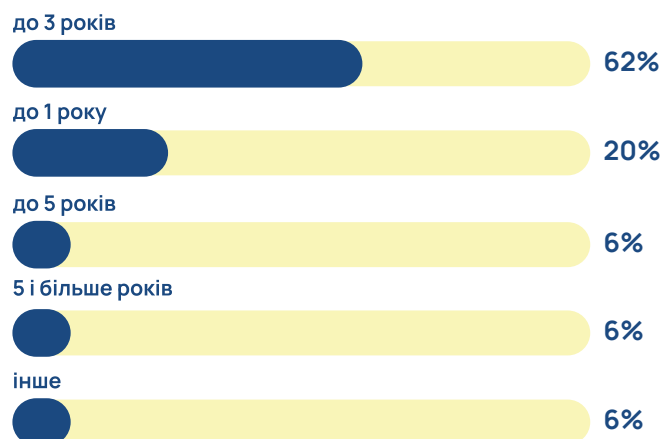
В основному ми бачимо, що 48% респондентів визначають додаткові фінансові інвестиції, які вони потребуватимуть для адаптації до вимог спеціального водокористування чи інших дотичних вимог. Наступні ресурси такі як постійна консультаційна підтримка, навчання, працівники, нові технології мають відповіді практично на однаковому рівні.

Великий показник має відповідь, де фермери та фермерки визначають, що вони вже відповідають вимогам. Усі фермери/-рки, які надали таку відповідь, мають дозвіл на спеціальне водокористування, але частина з них, все ж відповідає, що їх діяльність не передбачає утворення стічних вод, що потребує додаткового підтвердження.

Наступне питання стосувалось часових строків, яких потребують фермери/-рки, які вважають, що вони ще не відповідають вимогам. Тих фермерів, які відповіли, що вже відповідають, не враховуємо.

За наявності ресурсів, скільки орієнтовно часу потрібно вашому господарству, щоб відповідати вимогам спеціального водокористування?

35 відповідей

Понад 60% людей визначають для себе строки адаптації вимог орієнтовно до 3-х років.

З отриманих відповідей можемо виділити такі ресурси та підтримка, яка необхідна для фермерів:

- Надання інформації та консультаційна підтримка для фермерів щодо спеціального водокористування: хто повинен отримувати, як отримувати та яких умови потрібно дотримуватися тощо.

- Підтримка добровільного встановлення лічильників використання води на господарстві задля ведення обліку та розуміння потреб.
- Роз'яснення щодо скидання стічних вод, зокрема у частині, які підприємства повинні обов'язково контролювати склад стічних вод.

5.2.2. Нітратна Директива

Питання в опитувальнику щодо Нітратної Директиви в основному стосувалися питання управління добривами як мінеральними, так і органічними; облаштування гноєсховищ, а також частково ведення діяльності на схилах або біля водних об'єктів.

Управління добривами

Основні питання щодо управління добривами стосувались періодів внесення та кількості азоту з добрив, а також наявності плану внесення добрив. У підпункті 2.2. цього звіту ми розглядали періоди, в які внесення мінеральних азотних та органічних добрив є небажаними відповідно до національного законодавства, і які можуть стати обов'язковими для фермерів, котрі вестимуть діяльність у межах зон, вразливих до (накопичення) нітратів. В опитуванні було поставлено запитання до фермерів/-рок чи вносять вони такий тип добрив у зазначені періоди, мається на увазі ті періоди, коли є небажаними відповідно до Нітратної Директиви.

З таблиці нижче ми можемо бачити, які типи добрива вносять фермери/-рки у періоди, коли може бути обмежено їх внесення, і відповідно можна отримати негативну реакцію від фермерів/-рок. Зокрема, це стосується таких добрив як сечовина (карбамід) – 40% відповідей респондентів, сульфат амонію (38%) та натрієва/кальцієва/аміачна селітра (36%). Необхідно впевнитися, що у дані періоди є ризик стоку чи вимивання цих типів добрив і, у разі підтвердження, інформування фермерів про доцільність інших періодів внесення для запобігання втрати поживних речовин і забруднення вод. Також варто відзначити, що переважно у відповідях представники малих господарств, тобто які мають земельний банк до 100 га, в окремих випадках є представники великих компаній – понад 10 000 га, які також вносять добрива у ці періоди і з якими також варто проводити консультації.

Таблиця 8. Респонденти, які вносять певні типи мінеральних та органічних добрив у ті періоди, які є небажаними, відповідно до Нітратної Директиви

Тип добрива та період обмеження	Отримані відповіді (329 відповідей)	Регіони
Сульфат амонію 1 грудня - 1 березня, 1 червня - 31 вересня	38% (124 респонденти) - вносять добриво у ці періоди	Центр - 54 респонденти (переважно фермери до 100 га) Південь - 33 респонденти (майже рівномірно розподілено між фермерами: до 100 га, 100 – 500га, 500 – 5000 га) Захід - 13 респондентів (переважно до 100 га) Схід - 8 респондентів (переважно до 100 га і 100-500 га) Північ - 14 респондентів (переважно 100 – 500 га) Вся Україна - 2 респонденти (500 - 5000га, понад 10 000га) Повна версія таблиці у Додатку 1
Натрієва/кальцієва/аміачна селітра 1 листопада - 15 лютого, 15 липня - 1 вересня	36% (118 респондентів) - вносять добриво у ці періоди	Центр - 48 респондентів (переважно фермери до 100 га) Південь - 41 респондентів (переважно фермери до 100 га) Захід - 15 респондентів (переважно до 100 га) Схід - 7 респондентів (рівномірне розподілення до 100га, 100-500га, 500-5000га) Північ - 5 респондентів (рівномірне розподілення до 100га, 100-500га, 500-5000га) Вся Україна - 2 респонденти (500 - 5000га, понад 10 000га) Повна версія таблиці у Додатку 2
Сечовина (карбамід) 1 грудня - 15 лютого, 15 липня - 31 вересня	40% (133 респонденти) - вносять добриво у ці періоди	Центр - 61 респондент (переважно фермери до 100 га) Південь - 38 респондентів (переважно фермери до 100 га) Захід - 16 респондентів (переважно до 100 га) Схід - 10 респондентів (переважно до 100 га) Північ - 7 респондентів (переважно 100 – 500 га і 500-5000га) Вся Україна - 1 респондент (понад 10 000 га) Повна версія таблиці у Додатку 3
КАС (карбамід - аміачна суміш) 1 грудня - 15 лютого, 15 липня - 31 вересня	27% (89 респондентів) - вносять добриво у ці періоди	Центр - 34 респонденти (переважно фермери до 100 га) Південь - 29 респондентів (переважно фермери 100-500 га) Захід - 10 респондентів (переважно до 100 га) Схід - 8 респондентів (переважно 100-500 га і 500-5000га) Північ - 7 респондентів (переважно 100-500 га і 500-5000га) Вся Україна - 1 респондент (понад 10 000га) Повна версія таблиці у Додатку 4
Тверді органічні добрива 15 листопада - 15 березня, 1 червня - 31 липня	24% (78 респондентів) - вносять добриво у ці періоди	Центр - 33 респонденти (переважно фермери до 100 га) Південь - 19 респондентів (переважно фермери до 100 га) Захід - 15 респондентів (переважно до 100 га) Схід - 4 респонденти (переважно до 100 га) Північ - 6 респондентів (переважно до 100га і 100 – 500 га) Вся Україна - 1 респондент (500 – 5000га) Повна версія таблиці у Додатку 5

Рідкі органічні добрива 15 листопада - 15 березня	12% (38 респондентів) - вносять добриво у ці періоди	Центр - 13 респондентів (переважно фермери до 100 га) Південь - 10 респондентів (переважно фермери до 100 га) Захід - 7 респондентів (переважно до 100 га) Схід - 3 респонденти (різних розмірів) Північ - 4 респонденти (переважно 100-500 га) Вся Україна - 1 (500 - 5000 га) Повна версія таблиці у Додатку 6
--	---	--

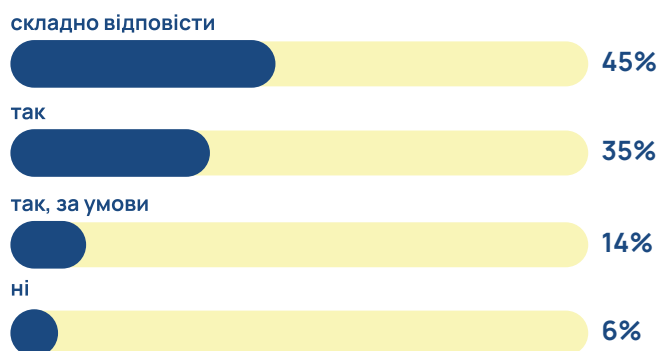
Щодо інших типів добрив, зокрема таких як хлористий амоній, рідкий аміак, аміачна вода, то вплив обмежень їх внесення у визначені періоди можна вважати як мінімальний, бо:

- Хлористий амоній: 1% (3 відповіді) - вносять, 81% (268 відповідей) - не використовують таке добриво.
- Рідкий (безводний) аміак: 3% (10 відповідей) - вносять, 83% (272 відповіді) - не використовують таке добриво.
- Аміачна вода: 3% (10 відповідей) - вносять, 84% (275 відповідей) - не використовують таке добриво.

У продовження теми щодо обмеження використання добрив було поставлено фермерам та фермеркам питання чи готові вони адаптування до обмежень.

Чи ваше господарство готове адаптуватися до обмежень щодо внесення добрив у визначені періоди?

329 відповідей

З відповідей ми бачимо, що більшість схиляється, що можуть адаптуватися або ж за певних умов. Щодо умов, то фермери/-рки (переважно до 100 га) вказували такі:

- фінансова підтримка, стимулювання з боку держави;
- залежність від кліматичних умов, вологозабезпечення та опадів;
- дотримання усіма підприємствами без обмежень;
- економічної доцільності;
- консультацій зі спеціалістами та навчання;
- якщо не призведе до втрати врожайності або компенсація втрати врожайності;
- якщо не призведе до втрати продуктивності ґрунтів;
- пояснення для чого це необхідно.

Щодо тих, кому складно відповісти, то фермерів/-ок, які вагаються або не впевнені, теж значна кількість (45%, або 149 респондентів), зокрема Центр - 61, Південь - 39, Захід - 18, Схід - 19, Північ - 12.

Щодо тих, хто категорично проти, 9 займаються господарство у Центрі, 5 - Південь, 1 - Захід, 3 - Схід, 1 - Північ. Це також співвідноситься із загальною репрезентативністю відповідей за регіонами, тому швидше за все усією є фермери/-рки, які будуть проти, але їх незначна кількість, тому важливо пояснювати та обґрунтовувати зміни та обмеження, які можуть стосуватися фермерів.

Наступним питанням, яке є вагомим у межах Нїтратної Директиви, є дотримання обмеження щодо кількості азоту з органічних добрив (напр., гною), яку вносять на 1 гектар щорічно. У Директиві є обмеження щодо внесення азоту з органічних добрив, що не повинно перевищувати 170 кг азоту на гектар. Нижче представлені відповіді, які ми отримали від респондентів:

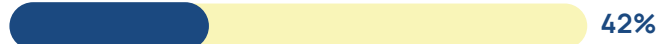
Яку орієнтовно кількість азоту з органічних добрив (напр., гною) ваше господарство вносить на 1 гектар щорічно?

191 відповідь

складно відповісти

менше 170 кг азоту на гектар

більше 170 кг азоту на гектар

Значній частині респондентів складно відповісти, тому є ризик, що фермери/-рки не повністю володіють інформацією щодо кількості азоту в органічних добривах, які вони використовують. 42 % респондентів вказують, що вносять менше 170 кг/га азоту щорічно, тобто обмеження Нітратної Директиви не будуть для них критичними. Лише 7 % або 13 респондентів зазначили, що використовують більше 170 кг/га азоту з органічних добрив, зокрема це господарства різного типу і з усіх регіонів України. Втім цю інформацію важливо перевірити, адже може бути похибка у калькуляції фермерами/-ками, що може призвести до отримання хибних даних. Але загалом ситуація вказує, що проблеми з обмеженнями бути не повинно.

Крайнє питання щодо управління добривами стосувалось плану їх внесення.

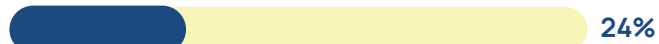
Чи готуєте щороку план внесення добрив під відповідні культури?

329 відповідей

так, готуємо самостійно

ні

так, готує зовнішній консультант

інше

Загалом картина із відповідями є позитивною, адже 75% фермерів/-ок готують план внесення добрив щорічно самостійно, або через зовнішнього консультанта. 24% (78 респондентів) – визначають, що не готують план внесення добрив (57 з них мають земельних банк до 100 га).

Також у частині «Інше» визначали, що залежить від фінансової можливості або вносять добрив мінімально.

Чи готові Ви були б скласти план внесення добрив для більш ефективного використання поживних речовин на господарстві?

78 відповідей

так

складно відповісти

ні

Серед тих респондентів, які відповіли, чи вони не готують щорічно план внесення добрив, ми уточнили чи були б вони готові скласти такий план. У результаті ми отримали доволі позитивні результати: 47% – готові, 44% – складно відповісти лише 9% – проти. Тому можна вважати, що фермерам/-ркам важливо мати підтримку від держави, розуміння важливості планування, економічної доцільності та консультаційної підтримки.

Облаштування гноесховищ

Питання щодо зберігання гною стосувалось переважно тих респондентів, які займаються тваринництвом і комбінованим господарством, але також тих фермерів/-ок, які купують та використовують гній.

Одне із питань, яке було задано респондентам, стосувалось наявності постійного резервуару для зберігання гною.

Чи маєте постійний резервуар/майданчик для зберігання гною?

226 відповідей

ні

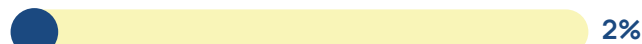
ні, маємо тимчасові місця

так

інше

Відповідно до отриманих відповідей, 79% господарств не мають постійного місця зберігання гною. При цьому респонденти визначали наявність тимчасових місць зберігання гною, у т.ч. земельних ділянок біля ферми, або біля місць, де планується внесення.

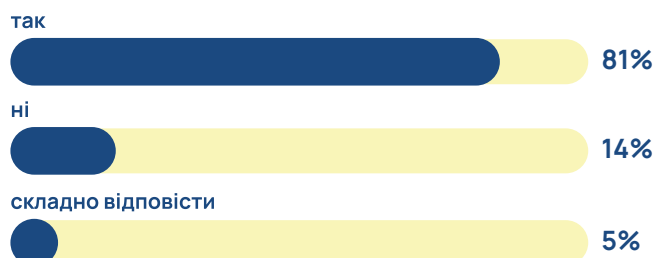
Важливо також розуміти, що з цих 79% (179 респондентів), 133 респонденти займаються, як вони вказали, лише рослинництвом. Це означає, що швидше за все вони закупають органічні добрива. Інші 46 респондентів, які не мають постійного місця зберігання гною, займаються тваринництвом або комбінованим господарством. Дана інформація потребує підтвердження під час додаткових розмов з фермерами.

Лише 19% господарств (42 респонденти) мають постійний резервуар або майданчик для зберігання гною: 15 з них займаються тваринництвом, 18 – комбінованим виробництвом, 9 – рослинництвом, що потребує додаткового уточнення. Якщо брати до уваги лише тваринництво та комбіноване господарство, то переважна більшість респондентів не мають постійного місця зберігання гною, що створює або може створювати ризики для нітратного забруднення.

Наступне питання стосувалось об'єму резервуару та періоду, протягом якого можуть накопичувати та зберігати гній. Це питання було відкритим для 42 респондентів, які відповіли, що мають постійний резервуар для зберігання гною.

Чи достатній об'єм такого резервуару / майданчика для безперервного зберігання в ньому гною протягом 4 місяців?

42 відповіді

Переважна більшість фермерів (81%) вказують, що вони мають достатній об'єм зберігання гною протягом щонайменше 4 місяців, тобто періоду, коли небажано вносити добрива. Інші респонденти (переважно тваринництво або комбіноване господарство від малих до великих господарств) не мають достатнього об'єму або ж не можуть відповісти на це запитання. Тому питання достатнього об'єму гноєсховищ для ефективного зберігання та запобігання втратам поживних речовин з органічних добрив є важливим і варто враховувати у процесі підтримки фермерів.

Чи основа для зберігання гною на Вашому підприємстві є водонепроникною?

42 відповіді

Щодо наявності водонепроникної основи, ситуація є менш позитивною, адже лише 55% респондентів стверджують, що їх основа водонепроникна, інші 45% стверджують, що вона не є такою або не можуть відповісти на це питання. Тому запитання, яку основу для постійних місць зберігання гною фермери/-рки обирають, потребує додаткового вивчення.

Крайнє питання щодо гною стосувалось, чи продають респонденти фермери надлишок гною.

Чи продаєте/віддаєте частину органічних добрив (гною) за межі господарства?

89 відповідей

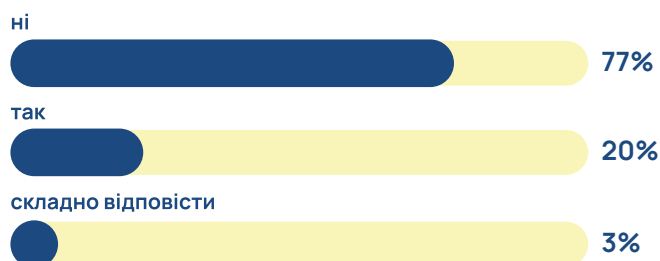
Значна частина респондентів (62%) використовують гній повністю у межах свого господарства. 18% продають значну або незначну його частину, але також 9% респондентів не мають каналів збуту надлишку гною. В інших варіантах респонденти вказували на відсутність достатнього об'єму для рентабельного транспортування. Отже, проблема надлишку гною є незначною, але важливо вже зараз формувати канали збуту чи майданчики, на яких фермери/-рки могли продавати / купувати гній.

Наближеність до водних об'єктів

Нітратна Директива передбачає певні обмеження у землекористуванні і використанні добрив залежно від наближеності до водних об'єктів, тому у межах даної частини ми хотіли побачити, наскільки респонденти/-тки розуміють особливості своїх земельних ділянок, а також обмежень, які до них можуть застосовуватися.

Чи маєте земельні ділянки, які знаходяться на відстані орієнтовно 25 метрів до водного об'єкту (річка, озеро тощо)?

364 відповіді

Щодо наближеності до водних об'єктів, більшість респондентів (77%) стверджують, що їх земельні ділянки не знаходяться на відстані меншій, ніж 25 від водних об'єктів. Варто відзначити, що значення 25 метрів є мінімальним і є вимогою лише для малих річок, для середніх річок вимога є 50 метрів та для великих річок – 100 метрів. Саме тому є вірогідність, що якщо річка є середньою або великою, то респонденти можуть вже знаходитися у межах прибережної захисної смуги. 20% фермерів (переважно рослинництво 50 з 71 респондентів) відповідають, що їх земельні ділянки наближені до водних об'єктів, тому кількість випадків недотримання вимог Водного законодавства може бути більшим.

Чи знаєте Ви про обмеження зберігання та використання пестицидів і добрив поблизу (щонайменше 25 метрів) водних об'єктів (річка, озеро тощо)?

364 відповіді

85% фермерок і фермерів обізнані щодо обмежень використання добрив поблизу водних об'єктів. На жаль, залишається питання, який відсоток з них дотримуються цих обмежень.

Більшість респондентів, які не знають про обмеження, не мають земельні ділянку поблизу водних об'єктів. Лише 6 респондентів, чиї ділянки знаходяться або можуть знаходитися біля водних об'єктів, не знають про обмеження.

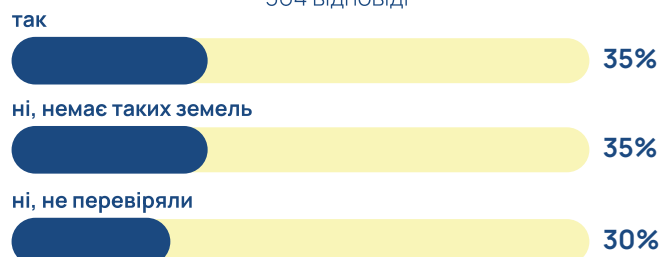
Судячи з опитування, проблема не є значною, але на практиці завжди виникає питання дотримання фермерами/-рками умов ведення діяльності у межах прибережної захисної смуги. Тому важливо включати елемент навчання, зокрема щодо потенційної економічної вигоди за умови дотриманням прибережних захисних смуг, внесення обмежень до землепорядної документації, а також впровадження якісної системи контролю та пропорційних шкоді штрафам.

Управління схилами

Щодо питання управління схилами, ми отримали такі відповіді:

Чи ваше господарство має земельну ділянку, схил якої перевищує 3 градусів?

364 відповіді

Чи знаєте Ви про обмеження оброблення землі на ділянках, схил яких перевищує 3 градусів?

Загалом, респонденти, які мають (35%) або не мають (35%) земельних ділянок більше 3-х градусів, маємо майже однакову кількість. Інші 30% - не перевіряли наявності чи відсутності таких земель в їх управлінні. При цьому, значна частина фермерів не знають про обмеження, щодо господарювання на схилах, що перевищує 3 градуси. Обмеження, які рекомендуються застосовувати фермерам/рками є необов'язковими, але рекомендованими для зменшення вимивання поживних речовин і відповідних ерозійних процесів ґрунту, які чітко видно на схилах.

Тому питання ефективного управління схилами є актуальним для фермерів/-рок і стосується не лише питання використання добрив, а загалом підтримки здоров'я ґрунту.

Чи зацікавлені Ви дізнатися та змінювати підходи до управління ділянками, які знаходяться поблизу водних об'єктів або на схилах?

Переважає більшість респондентів (47%) готова дізнаватися більше та змінювати свої підходи до господарювання. Також є значна частка фермерів/-ок (16%), які вагаються, але потенційно можуть бути зацікавлені. Водночас, 37% опитаних (133 респонденти) не зацікавлені в цьому або не відчують такої потреби. 56 з них стверджують що знають і про обмеження через наближеність до водних об'єктів, і про управління схилами, але значна кількість

все ж не знають про можливі обмеження або ж рекомендації щодо управління такими ділянками.

Тому важливо підвищувати розуміння, що це є потребою для них, зокрема й з огляду економічної ефективності, та у подальшому проводити навчання та забезпечувати належні консультації.

Ресурси та підтримка, яку потребують фермери

Результати опитування свідчать про низький рівень обізнаності фермерів та фермерок щодо вимог Нітратної Директиви.

Є припущення, що частина господарств вже дотримується практик, які вимагаються Директивою, і для них не виникне складнощів із адаптацією. Однак значна кількість фермерів/-ок використовує інші методи ведення діяльності, які порушують вимоги Директиви або не відповідають їм.

Залишається відкритим питання, чи ці традиційні практики є економічно вигіднішими для них, чи ж перехід на відповідні практики, що прописані у Директиві, буде більш доцільним, допомагаючи покращити управління поживними речовинами на господарстві.

Управління добривами

Заборонені (небажані) періоди для внесення добрив можуть ускладнювати адаптацію для деяких типів господарств. Тому необхідно проаналізувати чинні обмеження щодо строків і видів добрив та порівняти їх із фактичними практиками фермерів. Це допоможе знайти шляхи для покращення управління добривами, зберігаючи при цьому економічну вигоду. Як рекомендацію можна розглянути досвід Польщі, яка впровадила гнучкіший графік внесення добрив (наприклад, дозволила внесення протягом лютого за умови сприятливого температурного режиму).

Критично важливими залишаються питання, пов'язані з планами внесення добрив та правильним обрахунком азоту, що міститься у гною.

Відповіді фермерів вказують на те, що немає до кінця сформованого розуміння, як правильно перераховувати вміст азоту, отриманого з гною.

Отже, важливо підтримувати ініціативи, спрямовані на забезпечення фермерів планами внесення добрив та надання їм допомоги в коректних розрахунках необхідних рослинам поживних речовин. Ці розрахунки мають враховувати заплановану врожайність та наявні поживні речовини з усіх джерел (ґрунту, поживних решток, сидератів тощо).

Ресурси та підтримка, яку потребують фермери/-рки:

Які ресурси Вам потрібні, щоб налагодити систему управління добривами на господарстві?

329 відповідей

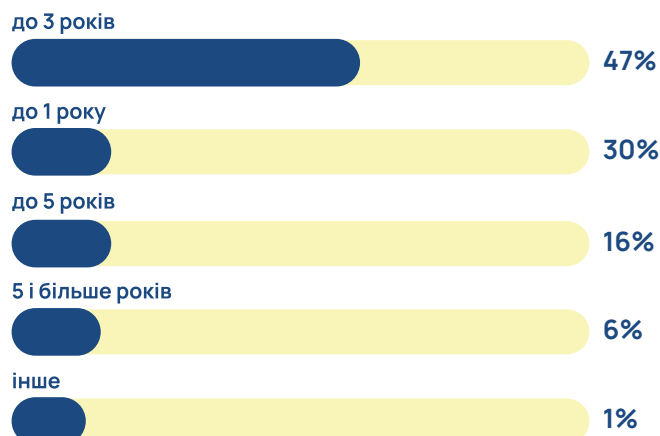
Фінансова підтримка для адаптації до нових вимог і налагодження системи управління добривами має першочергове значення для учасників опитування (72%).

Водночас для успішної адаптації фермерам також необхідні навчання (42%), нові технології (37%) та консультаційна підтримка (37%).

Особливу увагу слід приділити навчанню, оскільки більшість фермерів та фермерок самостійно складають плани внесення добрив. Тому важливо не лише навчати самих фермерів, але й розвивати сільськогосподарські дорадчі служби, які зможуть забезпечити необхідну підтримку, особливо для малих господарств.

За наявності ресурсів, скільки орієнтовно часу потрібно, щоб налагодити систему управління добривами на вашому господарстві?

302 відповіді

Опитування показує, що значна частина фермерів вважає, що зможе адаптуватися від 1 до 3 років, але важливо враховувати, що це можливо за умови наявності ресурсів, про які зазначалося вище.

Облаштування гноєсховищ

Попередні висновки вказують, що значна частина господарств немає постійних гноєсховищ, натомість використовує переважно тимчасові місця зберігання. Навіть там, де резервуари існують, залишається незрозумілим, чи є їхня основа водонепроникною і чи достатній їхній об'єм для зберігання гною протягом усього періоду, коли вносити гній небажано.

Які складнощі виникають у вашого господарства у процесі зберігання гною?

89 відповідей

Водночас респонденти не повідомляють про будь-які складнощі зі зберіганням гною. Це свідчить про необхідність підвищення обізнаності фермерів щодо потенційних негативних наслідків і фінансових втрат, спричинених неналежним зберіганням гною.

Які ресурси вам потрібні для налагодження системи зберігання та управління гном на господарстві?

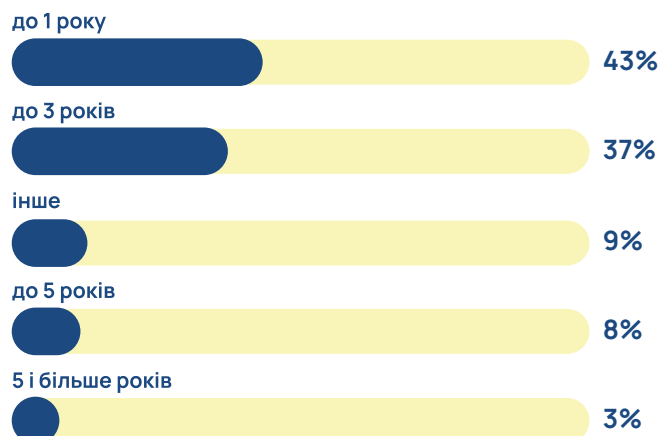
89 відповідей

Насамперед фермери/-рки визнають, що необхідні додаткові фінансові інвестиції (61%). Наступним важливим ресурсом є нові технології (29%), які мають бути економічно вигідними. Важливе зауваження: 16% респондентів стверджують, що вони вже повністю налагодили систему управління добривами. Однак варто пам'ятати, що це переважно ті господарства, які використовують лише тимчасові місця для зберігання гною.

За наявності ресурсів, скільки орієнтовно часу потрібно, щоб налагодити систему зберігання та управління гном на вашому господарстві?

75 відповідей

Очікування щодо термінів адаптації до нових вимог досить оптимістичні. Більшість фермерів вважає, що для налагодження системи буде достатньо від 1 до 3 років. Проте для більш реалістичної оцінки необхідного часу фермерам варто ретельно вивчити всі вимоги, які потрібно впровадити.

Управління схилами та наближеність до водних об'єктів

Фермери краще обізнані з питаннями, що стосуються наближення їх земельних ділянок до водних об'єктів та схилами, проте не всі знають про обмеження чи ризики ведення діяльності на цих територіях. Тому для фермерів/-ок буде доцільним проведення навчання та економічних розрахунків, які наочно покажуть, що така діяльність у зонах ризику часто приносить більше шкоди, ніж користі.

5.3. Думки фермерів щодо викликів та можливостей у напрямку «Біорізноманіття»

Питання щодо біорізноманіття в опитуванні подавалися в загальному контексті, а не були розділені за конкретними Директивами (які детальніше описані в Розділі 3).

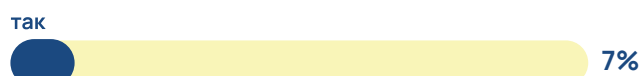
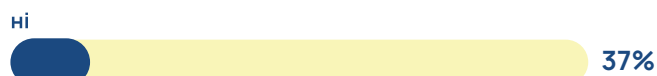
Ці питання стосувалися всіх опитаних.

Одне з ключових питань стосувалося поінформованості про території Смарагдової мережі.

Чи знаєте Ви, що таке території Смарагдової мережі (Natura 2000)?

364 відповіді

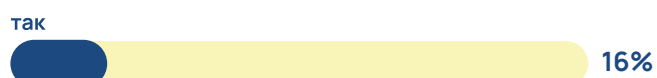
ні, але хотіли би дізнатися

Результати показали, що 93% респондентів не знають, що це за території та, відповідно, які обмеження на них можуть діяти. Позитивним моментом є те, що фермери/-ки виявили зацікавленість, щоб зрозуміти зв'язок між територіями Смарагдової мережі та сільським господарством. Однак, наразі існує дуже мало ініціатив, спрямованих на інформування конкретно фермерів/фермерок із цієї теми та розуміння конкретних територій, на які можуть розповсюджуватися обмеження.

Чи межують Ваші земельні ділянки з територіями, які можуть бути цінні для збереження біорізноманіття (пасовища, сіножаті, території природно-заповідного фонду, наприклад заказник, національний парк, заповідник тощо)?

364 відповіді

Чи знаєте Ви про обмеження, які можуть поширюватися на ділянки, які межують з цінними для біорізноманіття територіями (пасовища, сіножаті, території природно-заповідного фонду, наприклад заказник, національний парк, заповідник тощо)?

364 відповіді

Щодо питання біорізноманіття у ширшому розумінні та його зв'язку з місцевим сільським господарством, більшість фермерів (68%) зазначають, що їхні земельні ділянки не межують із пасовищами, сіножатями чи територіями природно-заповідного фонду (ПЗФ).

Водночас, переважна більшість респондентів (65%) не знає про обмеження, які можуть накладатися, якщо їхня ділянка розташована на території ПЗФ або межує з нею. Це свідчить про низьку обізнаність фермерів та фермерок щодо правових режимів різних природних територій та важливості їхнього збереження.

Для розуміння ситуації критично важливими є виклики, які бачать фермери/-ки, та їхня готовність до зміни практик. Серед них: фінансові побоювання (52%), втрата врожайності та прибутку (52%), обмежені фінансові ресурси (52%).

Для малих фермерів, особливо вразливих щодо доступу до фінансів, будь-які додаткові вимоги, що можуть призвести до падіння врожайності чи прибутку, матимуть значні негативні наслідки. Серед інших важливих викликів можна виділити: недостатність знань та прикладів (35%) та відсутність ринку для екологічної продукції (32%).

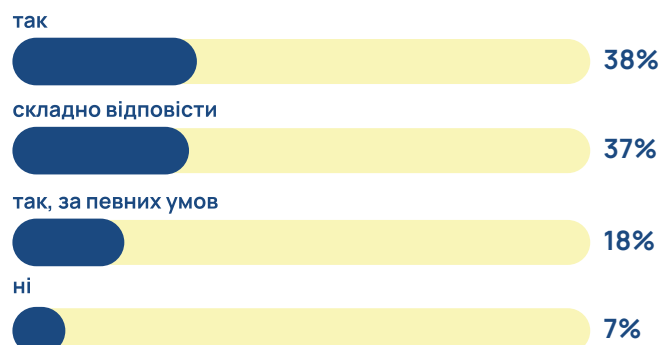
Навіть якщо дружні до біорізноманіття практики можуть мати позитивний вплив на фермерів і не спричиняти втрат, в Україні існує обмаль таких відомих прикладів. Тому необхідно запускати пілотні проекти та масштабувати їхній успішний досвід.

Перехід до більш традиційних та сталих методів господарювання часто впливає як на якість продукції, так і на її собівартість. Хоча купівельна спроможність українців залишається невисокою, інтерес до якості та здоров'я зростає. Отже, важливо підвищувати обізнаність споживачів щодо якості такої продукції та обґрунтованості її ціни.

10% респондентів також вказали, що одним із викликів є нерозуміння необхідності збереження біорізноманіття на всіх рівнях. Це критично важливе питання, яке потребує підняття на національному рівні для пошуку балансу та подальшого поступового впровадження на місцевому рівні.

Чи готові ви на територіях, які цінні для збереження біорізноманіття, змінювати свою с/г діяльність на більш дружню до довкілля, наприклад контрольоване випасання худоби, сінокосіння тощо?

364 відповіді

У питанні готовності фермерів до зміни практик спостерігаються позитивні результати.

56% респондентів загалом готові підтримувати біорізноманіття на своїх територіях або ж готові це робити за виконання певних умов, а саме:

- Фінансової підтримки (на обладнання, відшкодування збитків).
- Сприйняття бізнесу як партнера, а не порушника.
- Якщо не буде втрати доходу.
- Надання іншої земельної ділянки як заміну.

Серед респондентів, які відповідали «ні», то з причин називати в основному – нерозвинене тваринництво та висока вартість оренди землі.

Які ресурси потрібні вашому господарству, щоб забезпечити ведення с/г діяльності із збереженням біорізноманіття?

364 відповіді

Ресурси та підтримка, яку потребують фермери/-ки

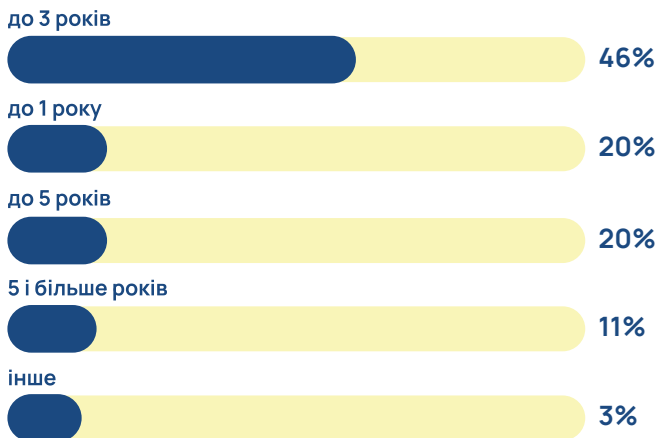
Потреби фермерів у ресурсах безпосередньо відповідають викликам, з якими вони стикаються. Найкритичнішим питанням є потреба у додаткових фінансових інвестиціях (74%).

Наступними важливими потребами є інформація та приклади ефективної діяльності господарств, які можуть допомогти зберігати біорізноманіття. Це вимагає навчання (45%) та постійної консультаційної підтримки (45%).

Щодо необхідного часу для адаптації, то очікування фермерів у цьому питанні є менш оптимістичним, ніж у попередніх розділах, що свідчить про розуміння певних складнощів зі швидким переходом до нових практик. Більшість респондентів вважає, що для адаптації знадобиться до 3-х років. При цьому варіанти відповідей «до 1 року» та «до 5 років» отримали однакову частку голосів.

За наявності ресурсів, скільки орієнтовно часу потрібно, щоб забезпечити ведення с/г діяльності із збереженням біорізноманіття?

364 відповіді

Із загальних рекомендацій щодо гармонізації сільськогосподарської діяльності зі збереженням біорізноманіття, варто виділити такі:

- Підвищувати обізнаність усіх зацікавлених сторін — Уряду, обласних та місцевих громад, а також фермерів щодо територій природно-заповідного фонду, Смарагдової мережі, важливості їх збереження та потенційних обмежень, які можуть накладатися на цих територіях.
- Визначити частку земель сільськогосподарського призначення, що накладається з територіями Смарагдової мережі.
- Організувати навчання для фермерів та сільськогосподарських дорадчих служб із фокусом на обґрунтуванні необхідності збереження біорізноманіття та конкретних практиках його збереження безпосередньо в межах господарства.
- Підтримувати пасовищне тваринництво, що допоможе відновити і зберегти сталу (стійку) модель тваринництва, а також цінні природні території, наприклад пасовища.
- Підтримувати демонстраційні ферми, які могли б стати прикладами, для масштабування та розрахунку економічної доцільності підтримки біорізноманіття.

Висновки

Екологічна та кліматична складові Спільної аграрної політики ЄС є наскрізними елементами, які мають впроваджуватися як на національному рівні, так і безпосередньо на рівні сільськогосподарських господарств. Вони інтегровані у систему обумовленості, що вказує про важливість дотримання однакових вимог фермерами/фермерками незалежно від країни ЄС. Звичайно, рівень імплементації вимог на рівні країн відрізняється, але це правильний напрямок, щоб забезпечувати рівні та справедливі умови для усіх.

Залежно від того, які саме директиви ЄС включені до системи обумовленості у межах Спільної аграрної політики, рівень адаптації та виконання їхніх вимог в Україні є різним. Втім, загалом цей рівень залишається низьким.

У національному нормативно-правовому полі багато вимог залишаються не імplementованими. Це, зокрема, стосується положень Нітратної, Пташиної та Оселищної Директив. Вимоги Водної Рамкової Директиви переважно прописані у межах чинного законодавства, але залишається питання їх дотримання та безпосереднє виконання фермерами/-ками.

За результатами опитування, можна зробити висновок, що немає критичних зауважень, де значна частина фермерів/-рок була б категорично проти щодо впровадження відповідних екологічних практик. Водночас загальне розуміння фермерами кліматичних та екологічних вимог (включно з чинними нормами, як-от водокористування чи поводження з гноєм) є недостатнім. Для виправлення ситуації та забезпечення виконання норм необхідно зосередитися на підвищенні

обізнаності, постійній консультаційній підтримці та налагодженні ефективного моніторингу та контролю за діяльністю господарств.

Кліматична та екологічна проблематика часто не належить до пріоритетів ключових державних органів, включаючи Міністерство економіки, довкілля та аграрної політики та профільні комітети ВРУ. Відповідні органи поки що не запропонували ефективних інструментів, які б дозволяли досягати амбітних кліматичних і екологічних цілей. Як наслідок, фермери/ки не мають стимулу приділяти цим питанням належну увагу та впроваджувати практики більш дружні для довкілля. Водночас більш сталий підхід до змін «знизу-вгору», коли запит на впровадження відповідних екологічних та кліматичних практик ініціюється безпосередньо господарствами, в умовах воєнних ризиків та обмежених ресурсів є малоімовірним. Лише через посилення наслідків кліматичної кризи за останні роки, відчувається високий запит від фермерів/ок для впровадження адаптаційних заходів. Важливо, щоб кліматичні та екологічні питання не випадали з порядку денного відповідальних органів виконавчої влади, та підвищувати як обізнаність, так і спроможність для формування та реалізації відповідних політик особливо у передвступному процесі для України в ЄС.

Рекомендації для переговорної позиції

Для переговорної позиції важливо розуміти, що питання кліматичних та екологічних умов у межах Спільної аграрної політики розглядаються у двох різних розділах: розділ 11 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» та розділ 27 «Довкілля та зміна клімату».

У рамках розділу 11 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» ключовим пріоритетом є інституційне становлення для впровадження Спільної аграрної політики (САП). Це вимагає розбудови системи обумовленості (conditionality), зокрема імплементації необхідних законодавчих вимог управління (SMRs) та стандартів щодо належного сільськогосподарського та довкілцевого стану землі (GAECs), деталізованих у цьому звіті.

Для переговорної позиції та плану поетапної імплементації Acquis ЄС важливим є включення та поступове становлення системи обумовленості (conditionality) у межах роботи Виплатної агенції. Зокрема, для виконання цього завдання необхідно:

- Адаптувати національне законодавство до вимог ЄС щодо SMRs та GAECs в рамках системи обумовленості.
- Розробити та впровадити системи моніторингу, контролю, включаючи процедури інспектування на місцях та використання інтегрованої системи адміністрування та контролю (ICAK) для дистанційного контролю вимог SMRs та GAECs.
- Проводити навчання та підвищення кваліфікації персоналу Виплатної агенції щодо процедур обумовленості.
- Проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу та навчання ключових стейкхолдерів (дорадчі служби, обласні органи АПК та фермерів/ок) про нові вимоги обумовленості та правила їх дотримання.

Екологічні вимоги SMRs відповідають конкретним Директивам ЄС, імплементація яких регулюється у межах розділу 27 «Довкілля та зміна клімату». Кожна з них знаходиться на різних стадіях впровадження, але важливо надалі системно їх інтегрувати до державної сільськогосподарської політики.

Водна Рамкова Директива

• Статус впровадження

врегульовано у нормативно-правовому полі, але потребує підвищення спроможності та дій для стимулювання виконання та контролю.

Проблеми:

- Несистемність інформації, яку можуть отримувати/надавати фермери та фермерки щодо дозволів на спеціальне водокористування або ж ігнорування вимог.
- Проблема з водним моніторингом та контролем за поведінкою зі стічними водами фермерських господарств.

Рекомендації:

- Надання інформації та консультаційна підтримка для фермерів щодо спеціального водокористування та управління стічними водами.
- Удосконалення водно-цінової політики, що надає достатні стимули для користувачів ефективно використовувати водні ресурси та сприяє досягненню цілей Директиви.
- Впровадження та удосконалення моніторингу за забрудненням від дифузних джерел.
- Стимулювання встановлення лічильників використання води на господарстві задля ведення обліку та розуміння потреб.

Ресурси, які потребують фермери/-ки:

- Додаткові фінансові інвестиції (48%).
- Навчання (21%).
- Нові технології (19%) та працівники/спеціалісти (19%).

Час, який фермери/ки потребують для адаптації до вимог:

- Понад 60% опитаних визначають для себе строки для адаптації до вимог орієнтовно до 3-х років.

Нітратна Директива

• Статус впровадження

частково врегульовано на рівні нормативно-правових актів; потребує прийняття профільного закону, підзаконних актів, а також виконання на рівні центральних органів влади, так і фермерських господарств.

Проблеми:

- Відсутність профільного закону, що заморожує подальше впровадження Директиви.
- Заборонені (небажані) періоди для внесення добрив без наукових обґрунтувань та економічних обрахунків можуть ускладнити впровадження цих періодів на деяких типах господарств. Зокрема, це стосується періодів для таких добрив як сечовина (карбамід) – 40% відповідей респондентів, сульфат амонію (38%) та натрієва/кальцієва/аміачна селітра (36%) виділяють, що використовують ці добрива у періоди, коли їх внесення є небажаним.
- Критично важливими залишаються питання, пов'язані з планами внесення добрив та правильним обрахунком азоту, що міститься у гною.
- Більшість господарств не мають постійного, облаштованого місця для зберігання гною, а лише тимчасові. Є складнощі з питанням дотримання достатнього об'єму гноєсховищ та забезпечення водонепроникності їх основи.
- Недостатня обізнаність про обмеження чи ризики ведення сільськогосподарської діяльності на територіях наближених до водних об'єктів або на схилових землях.

Рекомендації:

- Прийняття профільного закону та поступова його реалізація.
- Розробка та прийняття Програми дій для зменшення нітратного забруднення.
- Підготовка наукового обґрунтування, зокрема на основі розрахунку економічної ефективності та регіональних особливостей, для заборонених (небажаних) періодів для внесення добрив та їх обговорення з фермерами/-ками.
- Підтримка ініціатив, спрямованих на допомогу фермерам у розрахунку планів внесення добрив відповідно до потреб культур під заплановану врожайність, з урахуванням вже наявних поживних речовин з усіх інших джерел (грунту, поживних решток рослин, сидератів тощо).
- Підвищення обізнаності фермерів щодо негативних наслідків і фінансових втрат, спричинених неналежним зберіганням гною.
- Розробка цифровізованих інструментів для планування внесення добрив, обрахунку гноєсховищ, які можуть використовуватися дрібними сільгосп виробниками.
- Консультаційна та фінансова підтримка фермерів/ок для облаштування гноєсховищ на водонепроникній основі та з коректним об'ємом відповідно до поголів'я.
- Продовження фінансової підтримки з державної компенсації на реконструкцію тваринницьких ферм, зокрема з фокусом на зберігання та поводження з гноєм.
- Навчання фермерів та сільськогосподарських дорадчих служб, які зможуть забезпечити необхідну підтримку, особливо для малих господарств, у плануванні внесення добрив, облаштуванні гноєсховищ, управлінні земельними ділянками біля водних об'єктів та схиловими землями.

Ресурси, які потребують фермери/-ки:

Управління добривами:	Облаштування гноєсховищ:
• Фінансова підтримка (72%) • Навчання (42%) • Нові технології (37%) • Консультаційна підтримка (37%)	• Додаткові фінансові інвестиції (61%) • Нові технології (29%) • Працівники/спеціалісти (24%)

Час, який фермери/ки потребують для адаптації до вимог:

Управління добривами та облаштування гноєсховищ: значна частина фермерів вважає, що зможе адаптуватися протягом 1-3 років, але важливо враховувати, що це можливо за умови наявності ресурсів, описаних вище.

Пташина та Оселищна Директиви

• Статус впровадження

не врегульовані у нормативно-правовому полі; потребують прийняття профільного закону та підзаконних актів, а також підвищення спроможності відповідальних органів для розробки планів, впровадження заходів та моніторингу їх виконання.

- Фінансові побоювання фермерів/ок щодо потенційної втрати врожайності та прибутку, а також обмежені фінансові ресурси.
- Недостатність знань та прикладів щодо ефективного поєднання практик сільського господарства та збереження біорізноманіття.
- Відсутність ринку для екологічної продукції.

Проблеми:

- Відсутність профільного закону, підзаконних нормативно-правових актів, а також інфраструктури для реалізації вимог Директив та загалом питань збереження біорізноманіття у межах сільськогосподарської діяльності.
- Нерозуміння необхідності збереження біорізноманіття на всіх рівнях.
- Необізнаність фермерів/-ок про території Смарагдової мережі та як коректно вести свою діяльність у межах цих територій.
- Необізнаність фермерів/-ок щодо правових режимів різних територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також важливості їхнього збереження.

Рекомендації

- Прийняття профільного закону, що розпочне налагодження системи управління територіями Смарагдової мережі та запровадить механізм оцінки впливу на території Смарагдової мережі.
- Підвищення обізнаності усіх зацікавлених сторін — Уряду, обласних та місцевих громад, а також фермерів щодо територій природно-заповідного фонду, Смарагдової мережі, важливості їх збереження та специфіки управління цими територіями.
- Визначення частки земель сільськогосподарського призначення, що накладається на території Смарагдової мережі (пізніше - NATURA2000).

- Навчання для фермерів та сільськогосподарських дорадчих служб із фокусом на обґрунтуванні необхідності збереження біорізноманіття та конкретних практиках його збереження безпосередньо в межах господарства.
- Підтримка демонстраційних ферм, які могли б стати прикладами, для масштабування та розрахунку економічної доцільності підтримки збереження біорізноманіття.
- Фінансова підтримка фермерів/ок для впровадження практик зі збереження біорізноманіття на цінних природоохоронних територіях (компенсація збитків, закупівля обладнання тощо).
- Підтримувати пасовищне тваринництво, що допоможе відновити і зберегти сталу (стійку) модель тваринництва, а також цінні природні території, наприклад пасовища/сіножаті.

Ресурси, які потребують фермери/-ки:

- Додаткові фінансові інвестиції (74%)
- Навчання (45%)
- Постійна консультаційна підтримка (45%).

Час, який фермери/ки потребують для адаптації до вимог:

Більшість респондентів вважає, що для адаптації знадобиться до 3-х років. При цьому наступні варіанти відповідей «до 1 року» та «до 5 років» отримали однакову частку голосів (по 20%).

Додатки

Додаток 1. Відповіді респондентів/ок на питання: чи вносять вони мінеральне добриво (сульфат амонію) у періоди, які є небажаними, відповідно до Нітратної Директиви

Тип добрива та період обмеження	Отримані відповіді (329 відповідей)	Регіони
Сульфат амонію 1 грудня - 1 березня, 1 червня - 31 вересня	38% (124 респонденти) - вносять добриво у ці періоди	• Центр - 54 респонденти • Південь - 33 респонденти • Захід - 13 респондентів • Схід - 8 респондентів • Північ - 14 респондентів • Вся Україна - 2 респонденти
	39% (129 респондентів) не використовують добриво	• Центр - 49 респондентів • Південь - 40 респондентів • Захід - 18 респондентів • Схід - 13 респондентів • Північ - 9 респондентів
	16% (53 респонденти) - вносять у інші періоди	• Центр - 18 респондентів • Південь - 12 респондентів • Захід - 11 респондентів • Схід - 6 респондентів • Північ - 6 респондентів
	7% (23 респонденти) - складно відповісти	• Центр - 13 респондентів • Південь - 4 респондентів • Захід - 2 респонденти • Схід - 2 респонденти • Північ - 2 респонденти

Додаток 2. Відповіді респондентів/ок на питання: чи вносять вони мінеральне добриво (натрієва/кальцієва/аміачна селітра) у періоди, які є небажаними, відповідно до Нітратної Директиви

Тип добрива та період обмеження	Отримані відповіді (329 відповідей)	Регіони
Натрієва/кальцієва/аміачна селітра 1 листопада - 15 лютого 15 липня - 1 вересня	36% (118 респондентів) - вносять добриво у ці періоди	• Центр - 48 респондентів • Південь - 41 респондентів • Захід - 15 респондентів • Схід - 7 респондентів • Північ - 5 респондентів • Вся Україна - 2 респонденти
	30% (99 респондентів) не використовують добриво	• Центр - 41 респондентів • Південь - 20 респондентів • Захід - 13 респондентів • Схід - 9 респондентів • Північ - 16 респондентів
	28% (91 респондент) - вносять у інші періоди	• Центр - 34 респондентів • Південь - 23 респондентів • Захід - 14 респондентів • Схід - 12 респондентів • Північ - 8 респондентів
	6% (21 респондент) - складно відповісти	• Центр - 11 респондентів • Південь - 5 респондентів • Захід - 2 респонденти • Схід - 1 респондент • Північ - 2 респонденти

Додаток 3. Відповіді респондентів/ок на питання: чи вносять вони мінеральне добриво (сечовина (карбамід) у періоди, які є небажаними, відповідно до Нітратної Директиви

Тип добрива та період обмеження	Отримані відповіді (329 відповідей)	Регіони
Сечовина (карбамід) 1 грудня - 15 лютого 15 липня - 31 вересня	40% (133 респонденти) - вносять добриво у ці періоди	• Центр - 61 респондент • Південь - 38 респондентів • Захід - 16 респондентів • Схід - 10 респондентів • Північ - 7 респондентів • Вся Україна - 1 респондент
	16% (54 респонденти) не використовують добриво	• Центр - 19 респондентів • Південь - 17 респондентів • Захід - 10 респондентів • Схід - 4 респондентів • Північ - 3 респонденти • Вся Україна - 1 респондент
	38% (124 респонденти) - вносять у інші періоди	• Центр - 46 респондентів • Південь - 29 респондентів • Захід - 16 респондентів • Схід - 14 респондентів • Північ - 19 респондентів
	5% (18 респондентів) - складно відповісти	• Центр - 8 респондентів • Південь - 5 респондентів • Захід - 2 респонденти • Схід - 1 респондент • Північ - 2 респонденти

Додаток 4. Відповіді респондентів/ок на питання: чи вносять вони мінеральне добриво (КАС- карбамід - аміачна суміш) у періоди, які є небажаними, відповідно до Нітратної Директиви

Тип добрива та період обмеження	Отримані відповіді (329 відповідей)	Регіони
КАС (карбамід - аміачна суміш) 1 грудня - 15 лютого 15 липня - 31 вересня	27% (89 респондентів) - вносять добриво у ці періоди	• Центр - 34 респонденти • Південь - 29 респондентів • Захід - 10 респондентів • Схід - 8 респондентів • Північ - 7 респондентів • Вся Україна - 1 респондент
	49% (162 респонденти) не використовують добриво	• Центр - 69 респондентів • Південь - 45 респондентів • Захід - 23 респондентів • Схід - 11 респондентів • Північ - 14 респондентів
	19% (64 респонденти) - вносять у інші періоди	• Центр - 25 респондентів • Південь - 11 респондентів • Захід - 9 респондентів • Схід - 9 респондентів • Північ - 9 респондентів • Вся Україна - 1 респондент
	4% (14 респондентів) - складно відповісти	• Центр - 6 респондентів • Південь - 4 респондентів • Захід - 2 респонденти • Схід - 1 респондент • Північ - 1 респонденти

Додаток 5. Відповіді респондентів/ок на питання: чи вносять вони тверді органічні добрива у періоди, які є небажаними, відповідно до Нітратної Директиви

Тип добрива та період обмеження	Отримані відповіді (329 відповідей)	Регіони
Тверді органічні добрива 15 листопада - 15 березня 1 червня - 31 липня	24% (78 респондентів) - вносять добриво у ці періоди	• Центр - 33 респонденти • Південь - 19 респондентів • Захід - 15 респондентів • Схід - 4 респонденти • Північ - 6 респондентів • Вся Україна - 1 респондент
	44% (145 респондентів) не використовують добриво	• Центр - 59 респондентів • Південь - 43 респондентів • Захід - 18 респондентів • Схід - 9 респондентів • Північ - 15 респондентів • Вся Україна - 1 респондент (ВРХ, свилярство)
	29% (95 респондентів) - вносять у інші періоди	• Центр - 39 респондентів • Південь - 26 респондентів • Захід - 9 респондентів • Схід - 12 респондентів • Північ - 9 респондентів
	3% (11 респондентів) - складно відповісти	• Центр - 3 респонденти • Південь - 1 респондент • Захід - 2 респонденти • Схід - 4 респонденти • Північ - 1 респондент

Додаток 6. Відповіді респондентів/ок на питання: чи вносять вони рідкі органічні добрива у періоди, які є небажаними, відповідно до Нітратної Директиви

Тип добрива та період обмеження	Отримані відповіді (329 відповідей)	Регіони
Рідкі органічні добрива 15 листопада - 15 березня	12% (38 респондентів) - вносять добриво у ці періоди	• Центр - 13 респондентів • Південь - 10 респондентів • Захід - 7 респондентів • Схід - 3 респонденти • Північ - 4 респонденти • Вся Україна - 1 респондент
	52% (172 респонденти) не використовують добриво	• Центр - 70 респондентів • Південь - 52 респондентів • Захід - 22 респондентів • Схід - 11 респондентів • Північ - 16 респондентів • Вся Україна - 1 респондент
	32% (106 респондентів) - вносять у інші періоди	• Центр - 45 респондентів • Південь - 26 респондентів • Захід - 14 респондентів • Схід - 12 респондентів • Північ - 9 респондентів
	4% (13 респондентів) - складно відповісти	• Центр - 6 респондентів • Південь - 1 респондент • Захід - 1 респонденти • Схід - 3 респонденти • Північ - 2 респонденти

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ПОЛІТИКИ

Український центр європейської політики (УЦЄП) – це незалежний аналітичний центр аналізу та вироблення політики, який був заснований у 2015 році.

Наша місія — сприяти проведенню реформ в Україні задля сталого економічного зростання та побудови відкритого суспільства в партнерстві з інституціями на всіх рівнях.

Пріоритетні напрями діяльності:

- підготовка та розповсюдження експертно-аналітичних матеріалів для сприяння євроінтеграційним реформам в Україні;
- популяризація європейських цінностей в українському суспільстві;
- інформування суспільства про можливості і переваги тісної співпраці з ЄС;
- сприяння посиленій економічній, політичній та торговельній співпраці України з Європейським Союзом;
- інформування міжнародної спільноти про виклики і досягнення в здійсненні Україною реформ, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС.

© 2025

ГО «Український центр
європейської політики»

Авторка дослідження

Марія Белкіна

Керівниця відділу сільського господарства,
ГО «Екодія»

Рецензування

Любов Акуленко

Виконавча директорка
Українського центру європейської політики,
кандидатка наук з державного управління

Дмитро Науменко

Старший аналітик
Українського центру
європейської політики

Яніна Басиста

Експертка з циркулярної економіки
та управління відходами,
ГО «Екосмарт»

Анна Даниляк

Фахівчиня відділу
сільського господарства,
ГО «Екодія»

Ірина Казакова

Фахівчиня відділу
сільського господарства,
ГО «Екодія»

Богдан Кученко

Фахівець зі збереження
екосистем,
ГО «Екодія»

Це дослідження підготовлено Українським центром європейської політики за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні (Київ). Інформація та погляди, викладені в цьому дослідженні, належать авторам і не обов'язково відображають точку зору Фонду Конрада Аденауера. За всі помилки, що містяться в цьому дослідженні, відповідальність несуть виключно автори. Крім того, це дослідження не відображає позицію їхніх установ.

Усі частини цієї публікації захищені авторським правом.

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ПОЛІТИКИ

